

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Michaela Kolářová

**Íránští Ázerbájdžánci: Hrozba pro stabilitu
současného íránského režimu?**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Michaela Kolářová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Emil Souleimanov, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2014**

Bibliografický záznam

KOLÁŘOVÁ, Michaela. *Íránští Ázerbájdžánci: Hrozba pro stabilitu současného íránského režimu?*. Praha, 2014. 47 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Emil Souleimanov, Ph.D.

Abstrakt

Ázerbájdžánci tvoří největší etnickou minoritu žijící v Íránu a jsou soustředění především ve třech provinciích na severu země přímo sousedících s Ázerbájdžánem. Tato skutečnost představuje silný potenciál pro separační tendence ze strany íránských Ázerbájdžánců. Cílem práce proto je analyzovat, do jaké míry mezi íránskými Ázerbájdžánci existuje vědomí společné identity, ať už národní nebo etnické, a nakolik zavrhuje vznik případnému separačnímu potenciálu, respektive zdali jsou obavy íránského režimu z iredentismu oprávněné.

Práce dospívá k závěru, že Ázerbájdžánci v Íránu opravdu vykazují specifickou kolektivní identitu založenou na jejich etnickém původu, která je odlišuje od majoritní perské populace. V posledních letech se také stále více emancipují a vznášejí vůči íránské vládě požadavky na kulturní zrovnoprávnění, především aby jim byla povolena výuka v mateřském jazyce. I když íránští Ázerbájdžánci mají politické aspirace, usilují ve většině o kulturní a jazyková práva, případně autonomii, ale ne o odtržení od íránského státu. Prozatím nic nenasvědčuje tomu, že by severní Ázerbájdžán chtěl získat samostatnost nebo se připojit k Ázerbájdžánské republice. To ovšem neznamená, že by situace v Íránu byla stabilizovaná. Emancipace íránských menšin souvisí s demokratickým deficitem v zemi a nespokojenost s restriktivním teokratickým režimem se týká širších vrstev mladých lidí, kteří požadují společenskou změnu. Zdá se proto, že jediným dlouhodobým a udržitelným řešením současné situace zůstává pokus o celkovou demokratizaci a liberalizaci poměrů v Íránu.

Abstract

Azerbaijanis constitute the largest minority living in Iran. They are concentrated in three northern provinces of Iran on the borders with the Republic of Azerbaijan. The very fact sets up a strong potential for separatism on the part of Iranian Azerbaijanis. Therefore, the main objective of the paper is to analyze to what extent Iranian Azerbaijanis possess a sense of collective identity, either national or ethnic. The paper also explores to what degree this collective identity evokes separatist tendencies among Iranian Azerbaijanis or whether the Iranian regime's fear of Azerbaijani irredentism is justified.

The paper comes to the conclusion that Azerbaijanis in Iran indeed have an awareness of collective identity based on their ethnic origin which dissociates them from the Persian majority. In the past few years, they have started to speak out and demand cultural emancipation, most of all to be allowed to study in their own language. Although Iranian Azerbaijanis have political demands, they primarily seek for their minority rights, perhaps even autonomy but there are no indicators so far that they strive for secession from the Iranian state. Nothing implies that Iranian Azerbaijanis wish to establish an independent state of their own or accede to the Republic of Azerbaijan. Nevertheless, this is not to say that the situation in Iran is stable. The emancipation of Iranian minorities stems from the democratic deficit in the country, while the discontent with the restrictive policies of the theocratic regime applies to broad ranks of young people who demand a social change. Therefore it seems that the only long term and sustainable solution of the domestic situation is an overall democratization and liberalization of the state of affairs in Iran.

Klíčová slova

Ázerbájdžánci -- etnické konflikty -- Írán -- menšinová práva -- nacionalismus -- vnitřní bezpečnost

Keywords

Azerbaijanis -- Ethnic conflicts -- Iran -- Minority rights -- Nationalism -- Internal security

Rozsah práce: 78 913 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne: 2. ledna 2014

Michaela Kolářová

Poděkování

Chtěla bych především poděkovat Doc. Emilu Souleimanovi za jeho odborné vedení, poskytnuté rady a čas, který věnoval revizi mé práce. Děkuji také Doc. Jiřímu Vykoukalovi za jeho cenné komentáře.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Michaela Kolářová

E-mail:

kolar.michaela@gmail.com

Semestr:

Letní semestr

Akademický rok:

2011/2012

Název práce:

Íránští Ázerbájdžánci: Hrozba pro stabilitu současného íránského režimu?

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

Letní semestr, 2012/2013

Vedoucí bakalářského semináře:

Doc. PhDr. Jiří VYKOUKAL, CSc.

Vedoucí práce (není povinné):

Doc. PhDr. Emil SOULEIMANOV, Ph.D.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Ázerbájdžánci tvoří největší etnickou minoritu žijící v Íránu a jsou soustředěni především ve třech provinciích na severu země přímo sousedících s Ázerbájdžánem. Tato skutečnost představuje silný potenciál pro separační tendence ze strany Ázerbájdžánců žijících v Íránu. Avšak otázce, nakolik je u nich rozvinuto cítění národní nebo etnické příslušnosti k Ázerbájdžánské republice nebo vědomí společné identity, se na akademické půdě nedostává dostatečné pozornosti a to i přesto, že případné snahy o nezávislost či sjednocení s Ázerbájdžánem by zcela jistě měly zásadní dopad na vnitřní stabilitu Íránské islámské republiky, respektive současného vládnoucího režimu.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem práce je analyzovat, do jaké míry mezi íránskými Ázerbájdžánci existuje vědomí společné identity, ať už národní nebo etnické, a nakolik zavdává vzniku případnému separačnímu potenciálu, respektive zdali jsou jakékoliv obavy z iredentismu oprávněné. Předmětem zkoumání bude rovněž otázka, zdali se Írán nějakými praktickými kroky snaží předejít jakýmkoliv separačním snahám a možnému posilování etnické identity svých Ázerbájdžánců a pokud ano, jakými způsoby o tyto cíle usiluje.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

V důsledku historického vývoje jsou Ázerbájdžánci rozděleni mezi dva státy, přičemž v samotném Íránu žije podle odhadů téměř třikrát tolik Ázerbájdžánců než v přibližně osmi milionové Ázerbájdžánské republice. S ohledem na početnost a teritoriální soustředěnost íránských Azeriů je jejich loajalita pro udržení íránského režimu naprosto klíčovou záležitostí. Vývoj posledních let však ukazuje, že u nich dochází k posilování turkické identity, dříve zcela vytlačené do privátní sféry tvrdými restrikcemi šáhova režimu, která se dnes stává neopominutelnou součástí veřejného života azerijské minority. Důvody, které vedou k etnickému či národnímu sebeuvědomění íránský Azeriů budou v písemné práci diskutovány.

Se vzrůstajícím pocitem odlišné identity a při absenci státem garantovaných menšinových práv stále častěji dochází k demonstracím a protestům íránských Ázerbájdžánců. V této atmosféře (a navíc s přihlédnutím k historické zkušenosti) vnímá íránský režim emancipaci svých Azeriů jako stále větší bezpečnostní hrozbu pro svou existenci i teritoriální integritu státu. Projevům nespokojenosti íránských Ázerbájdžánců s jejich situací a oficiálnímu postoji íránské republiky k této menšině bude v práci věnována samostatná kapitola. Problém má i svou mezinárodní rovinu, protože má potenciál ohrozit stabilitu celého kaspického regionu, přičemž toto téma bude práce rovněž řešit.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Úvod

1. Historické pozadí

2. Kolektivní identita – Peršané nebo Turci?

Diskuse v rámci ázerbájdžánské komunity a v íránských intelektuálních kruzích

3. Situace Ázerbájdžánců v Íránu

Menšinová práva, demonstrace a protesty (karikaturová aféra, fotbalový klub Tractor Sazi, Urmijské jezero...)

4. Mezinárodní rovina problému: Role Spojených států, Izraele, Turecka a Ázerbájdžánu

Závěr

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- 1) Collins, Cathleen. (2007). „Ideas, Networks, and Islamist Movements: Evidence from Central Asia and the Caucasus.“ *World Politics* 60.1: 64-96.
- 2) Cornell, Svante. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. New York: M.E. Sharpe.
- 3) Cornell, Svante. (2006). *The Politicization of Islam in Azerbaijan*. Washington DC: Central Asia-Caucasus Institute.
- 4) Entessar, Nader, Shahla Ghramanova and Houman Sadri. (2010/02/17-20). „Conflict and Cooperation in The South Caucasus: Azerbaijan-Iran Relations in Transition.“ (příspěvek přednesený v rámci 51st Annual Convention of the International Studies Association, New Orleans, Louisiana, USA)
- 5) Geybullayeva, Arzu. (2007). „Is Azerbaijan Becoming a Hub of Radical Islam?“ *Turkish Policy Quarterly* 6.2: 109-116.
- 6) Olson, Robert. (2002). „The 'Azeri' Question and Turkey-Iran Relations, 2000-2002.“ *Nationalism and Ethnic Politics* 8.4: 61-85.
- 7) Shaffer, Brenda. (2002). *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. Cambridge: MIT Press.
- 8) Shaffer, Brenda. (2000). „The Formation of Azerbaijani Collective Identity in Iran.“ *Nationalities Papers* 28.3.
- 9) Souleimanov, Emil and Ondřej Ditrych. (2007). „Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood.“ *Middle East Policy* 14.2: 101-116.
- 10) Zarifian, Julien. (2009). „Iran and Its Two Neighbours Armenia and Azerbaijan: Resuming Relationships under America's Suspicious Eyes.“ *Iran and the Caucasus* 13: 383-400.
- 11) Atabaki, Touraj. (2000). *Azerbaijan: Ethnicity and The Struggle for Power in Iran*. London; New York: I.B. Tauris Publishers.

Podpis studenta a datum

4/6/2012

Kolářová

Schváleno**Datum****Podpis****Vedoucí bakalářského semináře****Garant oboru**

Obsah

ÚVOD	8
1. SOUČASNÝ STAV VÝZKUMU	11
2. HISTORICKÉ POZADÍ	13
3. KOLEKTIVNÍ IDENTITA – PERŠANÉ NEBO TURCI?: DISKUZE V RÁMCI ÍRÁNSKÉ ÁZERBÁJDŽÁNSKÉ KOMUNITY	17
3.1 Vymezení pojmu	17
3.2 Kolektivní identita Ázerbájdžánců	20
4. SITUACE ÁZERBÁJDŽÁNCŮ V ÍRÁNU	23
4.1 Rostoucí nacionalismus a karikaturová aféra	23
4.2 Tractor Sazi: fotbalový nacionalismus.....	26
4.3 Urmijské jezero	26
4.4 Politické aspirace Ázerbájdžánců: Jsou obavy ze secese či iredentismu oprávněné?	27
4.5 Postoj íránského režimu.....	30
5. MEZINÁRODNÍ ROVINA PROBLÉMU: ROLE SPOJENÝCH STÁTŮ, IZRAELE, TURECKA A ÁZERBÁJDŽÁNU	33
5.1 USA	34
5.2 Izrael.....	36
5.3 Turecko	37
5.4 Irán a Ázerbájdžánská republika	38
ZÁVĚR	41
BIBLIOGRAFIE	42
PŘÍLOHY	46

Úvod

V důsledku historického vývoje je ázerbájdžánské etnikum rozděleno mezi dva státy, Ázerbájdžánskou republiku a Íránskou islámskou republiku, přičemž v samotném Íránu žije podle odhadů téměř třikrát tolik Ázerbájdžánců než v přibližně osmi milionovém Ázerbájdžánu. Ázerbájdžánci tak tvoří největší minoritu etnicky rozrůzněného Íránu, kde je téměř 50 procent populace neperského původu. Početnost íránských Ázerbájdžánců i fakt, že jsou soustředěni ve třech severozápadních provinciích těsně sousedících s Ázerbájdžánskou republikou, představuje potenciální bezpečnostní hrozbu pro teritoriální integritu země, respektive stabilitu současného íránského režimu.

Předkládaná práce je případovou studií, která se pokouší o detailní rozbor situace ázerbájdžánské menšiny žijící v Íránu a zabývá se především fenoménem jejich společné menšinové identity. Cílem práce je analyzovat, nakolik se mezi íránskými Ázerbájdžánci rozvinulo vědomí společné identity a jaké faktory tuto společnou identitu zakládají. Zabývat se budeme i otázkou, do jaké míry se Ázerbájdžánci žijící v Íránu identifikují se sousedním Ázerbájdžánem a zdali v současné době reálně existují nějaké tendence k tomu získat autonomii nebo se od Íránu dokonce úplně odtrhnout. Předmětem zkoumání bude rovněž menšinová politika íránského režimu, přičemž se zaměříme především na postavení ázerbájdžánské minority a její práva. Vycházet přitom budeme z předpokladu, že Ázerbájdžánci žijící v Íránu sdílejí pocit kolektivní etnické identity, která je odlišuje od majoritní perské populace.

Zkoumané téma je poměrně málo známé a ani v akademické sféře se mu nedostává široké pozornosti. Vnitropolitická situace v Íránu navíc značně komplikuje přístup k jakýmkoliv relevantním datům. Povaha tamějšího režimu, který má prostřednictvím svých bezpečnostních složek pevnou kontrolu nad veřejným životem v zemi, značně znesnadňuje i provedení klasického terénního výzkumu. V důsledku toho je i literatury zabývající se naším tématem relativně pomálu. Pro účely práce je zcela zásadním dílem studie Brendy Shaffer *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*, která je jediným monografickým dílem zcela zasvěceným této problematice. Důležitým zdrojem informací jsou rovněž články zabývající se

ázerbájdžánskou menšinou v Íránu, jejichž autorem či spoluautorem je Emil Souleimanov, přední odborník na tuto problematiku v České republice. Pro zmapování historického vývoje ázerbájdžánského nacionalismu je velmi užitečná monografie Touraje Atabakiho *Azerbaijan: Ethnicity and the Struggle for Power in Iran*. Velkým specialistou na oblast Kaspického moře a především na Ázerbájdžán je pak Svante Cornell působící na *Institutu středoasijských a kavkazských studií* Hopkinsovy univerzity ve Washingtonu. V práci čerpáme především z jeho knihy *Azerbaijan Since Independence*. Co se týče oprávněnosti obav z iredentismu či separatismu ze strany íránských etnických menšin a speciálně Ázerbájdžánců, využíváme především informací ze článku Nayereha Tohidího *Iran: Regionalism, ethnicity and democracy*. Tohoto aspektu etnické otázky v Íránu se dotýká i studie *Ethnic Secessionism in Iran: Accusation or Fact* vydané několika autory na univerzitě Putra v Malajsii.

Úvodní kapitola práce stručně shrnuje současný stav výzkumu v této oblasti. Druhá kapitola pak přináší nástin historických událostí, které vedly ke zformování specifické kolektivní identity Ázerbájdžánců. V tomto ohledu byla zásadní především existence v rámci společného státního útvaru pod nadvládou Safíjovců a následně Kádžárovců až do Turkmančajské dohody v roce 1828, kdy se území obývané Ázerbájdžánci rozdělilo mezi Rusko a Persii.

Ve třetí kapitole se pokusíme představit současnou diskuzi nad otázkou kolektivní ázerbájdžánské identity. Jak bude patrné, probíhající debata je velmi široká a různé úhly pohledu se značně liší. Jednotný konsenzus nepanuje ani uvnitř samotné ázerbájdžánské komunity, přičemž záleží, který element identity u koho převažuje -- u některých stojí v popředí jejich turkická identita spojená s obdivem moderního, prozápadně orientovaného Turecka, někteří se více ztotožňují s krajany na druhém břehu řeky Araks a jiní, především z řad intelektuálních elit, se více identifikují se svou íránskou vlastí.

Současnému postavení Ázerbájdžánců v Íránu bude věnovaná čtvrtá kapitola práce. Zaměříme se zejména na fenomén rostoucího nacionalistického sentimentu uvnitř ázerbájdžánské komunity a stále častěji projevované nespokojenosti se stavem jejich menšinových a jazykových práv. Během nejrůznějších demonstrací a protestů, režimem tvrdě potlačovaných, je slyšet zejména volání po zrovnoprávnění ázerbájdžánské turečtiny, ale některé požadavky jdou ještě dále -- objevují se i názory, že jižní Ázerbájdžán by měl mít v rámci Íránu autonomní status. Podobné nacionalistické

iniciativy budou ilustrovány na třech konkrétních příkladech -- vysychání Urmijského jezera, ázerbájdžánském fotbalovém klubu *Tractor Sazi* a karikaturové aféře urážející ázerbájdžánskou minoritu.

Poslední kapitola se zabývá mezinárodní rovinou problému. Přestože otázka ázerbájdžánské minority většinou nehraje v mezinárodních vztazích primární roli, je důležitým politickým, ekonomickým i bezpečnostním faktorem pro oblast Kaspického moře, ale i celého Blízkého východu. Narušení vnitřní stability Íránu by totiž mělo výrazné konsekvence pro celý region. Zaměříme se na vztahy Íránské islámské republiky se sousední Ázerbájdžánskou republikou, Spojenými státy, Izraelem a Tureckem, vždy ve snaze zohlednit specifický vliv ázerbájdžánské menšiny.

A nakonec ještě drobná připomínka k terminologii. Termínem Ázerbájdžán nebo „severní“ Ázerbájdžán označujeme samostatnou Ázerbájdžánskou republiku, která je nástupnickým státem bývalé sovětské republiky Ázerbájdžán. Výraz „jižní“ Ázerbájdžán je pak souhrnným názvem pro tři íránské ázerbájdžánské provincie, kterými jsou Provincie východní Ázerbájdžán, Provincie západní Ázerbájdžán a Provincie Ardabíl.

1. Současný stav výzkumu

Většina tradičních vědeckých výzkumů zabývajících se íránskou společností projevuje tendenci přehlížet etnický faktor a prezentuje Ázerbájdžánce jako komunitu, která nevykazuje skoro žádnou vlastní, odlišnou identitu (Shaffer 2000, s. 449). Teprve poměrně nedávno se začaly objevovat akademické práce, které s tímto obecně přijímaným stanoviskem, že Ázerbájdžánce jsou plně integrováni do íránské společnosti, polemizují. Jako příklad nového pohledu na věc můžeme uvést publikaci Brandy Shaffer *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. Také předkládaná bakalářská práce se zavedeným předpokladem o dokonalé asimilaci Ázerbájdžánců nesouhlasí a snaží se poukázat na důležitost jejich specifické etnické identity.

K důvodům, proč se mýtus o neexistenci ázerbájdžánské identity udržel tak dlouho, výrazně přispěla i politická situace v zemi, která akademický výzkum na toto téma značně znesnadňuje. V Íránu platí úplné informační embargo ze strany státu na veškeré projevy etnické emancipace, takže ani zbytek íránské populace netuší, jaká je v íránském Ázerbájdžánu situace -- nebo dalších provinciích obývaných převážně etnickými minoritami (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 80). Oficiální autority navíc prezentují jakýkoliv projev nesouhlasu ze strany íránských etnických menšin s jejich aktuální situací jako zahraniční spiknutí osnované proti íránskému režimu jeho nepřáteli, které musí být v zájmu národní bezpečnosti potlačeno silou (Bayat 2005, s. 45).

Rovněž většina studií a článků, které se zabývají ázerbájdžánským autonomním hnutím, které v první polovině 20. století dvakrát vyústilo ve vznik autonomní oblasti na území íránských ázerbájdžánských provincií, přehlíží prvek kolektivní etnické identity a soustředí se spíše na úroveň mezinárodních vztahů a zahraniční vlivy (Atabaki 2000, s. 5-6). Navíc, jak zdůrazňuje Atabaki (2000, s. 6), je velká část těchto publikací politicky předpojatá a založená na nesprávných informacích. On sám se ve své knize *Azerbaijan: Ethnicity and the Struggle for Power in Iran* věnuje právě nedostatečně prozkoumanému fenoménu ázerbájdžánské kolektivní identity. Také v naší práci se pokusíme demonstrovat, že specifická etnická identita Ázerbájdžánců je jedním z hlavních hybných faktorů ázerbájdžánského nacionalismu.

I zájem mezinárodní komunity o dění v Íránu se zaměřuje docela jiným směrem. Hlavním předmětem pozornosti je íránský jaderný program, který markantně zastiňuje problematiku tamějších minorit. Přes nepopiratelnou závažnost situace, kdy se Írán více než pravděpodobně pokouší o získání schopnosti vyrobit jadernou zbraň, by ale etnická otázka neměla být přehlížena. Jedná se o důležité téma, kterému by měla být věnována náležitá pozornost, protože íránské menšiny mohou potenciálně hrát významnou politickou roli. V zemi jednak vládne obecné společenské roztrpčení se současným režimem a navíc se dlouhodobě potlačované problémy pocíťované mezi íránskými minoritami derou zvláště v posledních letech na povrch a projevují se vrůstající etnickou solidaritou. To je i případ íránských Ázerbájdžánců, kteří jsou si stále více vědomi své kolektivní etnické identity, jež je odlišuje od většinové populace Peršanů. V takové situaci mohou právě minority převzít vedoucí pozici v protestech proti současnému politickému establishmentu tak, jako tomu bylo například při svržení šáha v roce 1979 (Shaffer 2002, s. 77).

Íránské minority navíc ve většině případů obývají příhraniční provincie, kde tvoří vcelku homogenní populace, které udržují kontakty se svými kraji ze sousedních států. To jednak zvyšuje riziko ztráty kontroly centra nad těmito periferními regiony, ale také činí tato etnika vcelku snadno náchylná k externí manipulaci cizími státy (Shaffer 2000, s. 449). Pokud by se některému státu nebo i nestátnímu aktérovi podařilo podnítit separatistické tendence, které zatím většina etnických minorit nevykazuje, mělo by to velmi důležité konsekvence pro stabilitu současného režimu. Předkládaná práce proto zdůrazňuje důležitost existence kolektivní ázerbájdžánské identity a pokouší se tak přispět k rozšíření povědomí o etnickém faktoru v Íránu a jeho významu pro stabilitu íránského státu.

2. Historické pozadí

Moderní ázerbájdžánský národ se začal utvářet během 19. století především v reakci na rostoucí nacionalismus národů žijících v okolí. Charakter národního vědomí Ázerbájdžánců však byl formován historickými událostmi už dávno předtím. Prvním důležitým mezníkem je islamizace území dnešního Ázerbájdžánu v první polovině 7. století, během Umarova chalífátu. Na etnické složení budoucího ázerbájdžánského národa pak měla velký vliv imigrace oghuzských Turků v následujících stoletích. Turkický element je rovněž silný v jazykové rovině, mezi lingvisty dodnes nepanuje shoda, zdali jsou anatolská turečtina a ázerbájdžánská turečtina pouze různé dialekty nebo dva odlišné jazyky (Cornell 2011, s. 4-7; Shaffer 2002, s. 4 a 17-20).

Z historického hlediska byla důležitým obdobím formování identity Ázerbájdžánců coby jednotného národa vláda Safíjovské dynastie, jež se chopila moci počátkem 16. století. Pod nadvládou Safíjovců se Írán velikostně přiblížil rozsahu předislámské Perské říše a stal se regionální mocností. Největší význam však mělo ustavení ší'itské větve islámu státním náboženstvím Safíjovské říše. Ázerbájdžánci se tak stali jedinými turkickým etnikem, které vyznává ší'itu. Tato skutečnost je do dnešních dnů silným pojítkem mezi severními a jižními Ázerbájdžánci, čímž přispěla ke vzniku společně sdílené identity, jež je zároveň odlišuje od ostatních turkických národů. Přestože etnický původ zakladatele dynastie šáha Ismaíla není zcela zřejmý, jasné je, že byl vychováván v Ardabilu v jižním Ázerbájdžánu a hovořil ázerbájdžánskou turečtinou, což dokazují básně, které psával. Na tomto základě jsou Safíjovci dnešními Ázerbájdžánci považováni za ázerbájdžánskou dynastii a důležitý symbol národní identity. Na druhou stranu společné historické dědictví, kdy Ázerbájdžánci tvořili s Peršany jeden státní útvar, posiluje identifikaci jižních Ázerbájdžánců s dnešním íránským státem (Cornell 2011, s. 6-7 a 319; Shaffer 2002, s. 5 a 19-20).

Počátkem 19. století došlo ke dvěma rusko-íránským válkám, přičemž z obou z nich vyšlo vítězně ruské impérium a ovládlo tak v roce 1828 celý jižní Kavkaz. V důsledku toho došlo k rozdělení území obývaného Ázerbájdžánci mezi tyto dvě regionální mocnosti. Rusku tak připadlo teritorium dnešní Republiky Ázerbájdžán, zatímco íránští Kádžárovci si uchovali nadvládu nad třemi ázerbájdžánskými provinciemi, o nichž se hovoří jako o „jižním“ nebo „íránském“ Ázerbájdžánu, jmenovitě

jsou to Východní Ázerbájdžán, Západní Ázerbájdžán a Ardabíl. Symbolem této separace se stala řeka Araks, jež tvoří přírodní hranici mezi oběma částmi kdysi jednotného území (Souleimanov and Ditrych 2007, s. 102). I přes rozdělení národa na dvě skupiny, z nichž se každá vyvíjela v úplně jiném politickém a kulturním kontextu a přes nedostatek vzájemné komunikace za socialistického režimu, si však Ázerbájdžánci dokázali uchovat společnou identitu založenou na etnickém původu, jazyku a víře, spíše než na sdílené historické zkušenosti (Shaffer 2002, s. 1, 4 a 22).

V severním Ázerbájdžánu docházelo za carského Ruska k diskriminaci Ázerbájdžánců hlavně kvůli jejich odlišnému náboženskému vyznání. Rusové jednali na základě hesla, že je lepší „udržovat kavkazské národy zaneprázdněné ve vzájemných půtkách, aby neměly možnost obrátit svoji nespokojenost vůči Rusku“ (Cornell 2011, s. 15). Zmíněná politika carského Ruska, která uplatňovala podněcování antagonismu a násilí mezi etniky jako prostředek kontroly, je jedním z důvodů historického nepřátelství mezi Ázerbájdžánci a Armény (Cornell 2011, s. 11-12; Shaffer 2002, s. 47).

Krátce po Říjnové socialistické revoluci, která destabilizovala ruskou kontrolu nad jihokavkazským regionem, byl severní Ázerbájdžán ustanoven samostatným státem. Ve snaze se co nejvíce připodobnit Evropě byla založena *Ázerbájdžánská lidová republika*, vůbec první demokratický stát, který kdy ve světě islámu vznikl, a prokázala tak slučitelnost muslimské kultury s demokratickými hodnotami. Krom toho první ázerbájdžánská republika ustavila precedens, k němuž se budou Ázerbájdžánci vracet i po získání samostatnosti po rozpadu Sovětského svazu (Cornell 2011, s. 29-30; Shaffer 2002, s. 22 a 37).

Za necelé dva roky Rusko jižní Kavkaz opět ovládlo a Ázerbájdžán se stal jednou ze sovětských republik. Sovětský svaz podporoval vědomí etnické identity svých národů za předpokladu loajality k ideálům proletářské revoluce. Ázerbájdžáncům tak bylo dovoleno sice psát v národním jazyce, avšak pod přísnou cenzurou obsahu publikací. Ázerbájdžánská turečtina si rovněž uchovala status oficiálního jazyka státu. Sovětský svaz však cílevědomě uplatňoval politiku rusifikace svých národů. Ruština byla v té době „lingua franca“ a pokud člověk chtěl zastávat jakoukoliv veřejnou funkci či studovat na prestižní škole, neměl jinou možnost než si ruštinu osvojit. Moskva navíc prosazovala extrémní sekularismus, který ve spojení s nuceným omezením kontaktů s iránskými krajany vedl k oslabení vztahu k islámské víře. Být „muslimem“ tak mělo a dodnes má pro většinu Ázerbájdžánců spíše kulturní a etnické konotace než náboženský význam.

Sovětské pokusy prosadit ateismus ještě zesílily po uskutečnění islámské revoluce v sousedním Íránu. Nicméně podobné praktiky jako zákaz hadždže jen posílil význam lokálních poutních míst, jako jsou kupříkladu hroby súfijských světců (Cornell 2006, s. 20-21; Shaffer 2002, s. 65-71).

V téže době v Íránu vystřídala Kádžárovce dynastie Pahlaví, což do budoucna znamenalo zásadní obrat ve státní politice vůči íránským menšinám. V období ke konci vlády Kádžárovců už byla kontrola státu mimo území hlavního města velmi slabá a okrajové provincie si užívaly v podstatě autonomie. Kádžárovská dynastie byla navíc jako Safíjovci turkického původu a udržovala proto multi-etnický charakter říše. Když se však k moci dostala dynastie Pahlaví, začal být zdůrazňován výhradně perský element íránské kultury i státu. Réza Šáh ve svých rukou opět centralizoval moc a obnovil plnou svrchovanost také na periferiích své říše. Ztotožnil Írán s perským národem a perským jazykem a za tímto účelem uplatňoval tvrdou asimilační politiku. Byly zavírány minoritní školy, nastal zákaz publikovat a veřejně hovořit v minoritních jazycích, původně turkická toponyma byla přejmenována do perštiny, lidé byli nuceni dávat svým dětem perská jména a začala platit další a další diskriminační opatření. Právě ve vztahu k ázerbájdžánské menšině byly tyto restriktce uplatňovány vzhledem k jejich počtu s mimořádnou tvrdostí a na tomto přístupu se nic nezměnilo ani v období vlády šáhova nástupce, jeho syna Mohammeda Rézy Pahlaví (Shaffer 2002, s. 15-16 a 47-48).

Nucená asimilace měla spíše opačný efekt, přičemž zdůrazňovaná a nechtěná jinakost íránských Ázerbájdžánců, jakož i diskriminace jejich menšinových práv, zapůsobily jako hnací síla při utváření jejich vlastní a jedinečné identity. Podobný proces konsolidace národního vědomí probíhal i v severním Ázerbájdžánu za carského Ruska, kde byli Ázerbájdžánci rovněž perzekvováni právě na základě své etnické a kulturní odlišnosti (Shaffer 2002, s. 47).

Významným milníkem v dějinách celého regionu byla íránská islámská revoluce v roce 1979. Svržení šáha se účastnily nejrůznější íránské minority, jelikož doufaly, že revoluce přinese demokratizaci vnitřních poměrů a uznání jejich menšinových práv. Právě íránští Ázerbájdžánci hráli během revoluce rozhodující roli a mnozí z nich po pádu šáha získali v novém státním uspořádání prominentní postavení (Shaffer 2002, s. 113-114). Ázerbájdžánec Mehdi Bazargan se stal vůbec prvním premiérem nově vzniklé Islámské republiky. Ázerbájdžánské kořeny má i Mír-Hosejn Músaví, poslední ministerský předseda Íránu předtím, než země zavedla prezidentský systém a úplně

zrušila post předsedy vlády, a také Ahmadínežádův protikandidát v prezidentských volbách v roce 2009. Dokonce sám nástupce velkého ajatolláha Chomejního, Alí Chameneí, je poloviční Ázerbájdžánec (Cornell 2011, s. 318-319; Entessar, Ghramanova and Sadri 2010, s. 5). Přestože nutným předpokladem pro získání jakékoliv veřejné funkce je zřeknutí se menšinové identity (Souleimanov a Pikal 2011, s. 3), a proto jsou tyto elity obyčejnými Ázerbájdžánci považovány za zcela poiránštěné, nejrůznější etnické minority doufaly, že po revoluci se budou moci svobodně hlásit ke své identitě. Téměř okamžitě se objevily nové publikace v nejrůznějších minoritních jazycích, přičemž Ázerbájdžánci začali vydávat vlastní noviny už pouhý den poté, co šáh opustil Írán (Shaffer 2000, s. 452). Přinejmenším v této prvotní porevoluční etapě došlo ke zřetelnému vylepšení persko-ázerbájdžánských vztahů v rámci íránského státu. Perský nacionalismus přestal být klíčovou ideologií země, etnický původ a mateřský jazyk ztratily na své důležitosti a místo toho se do popředí dostala idea společně sdílené ší'itské víry (Souleimanov and Ditrych 2007, s. 103). Když se však nový režim konsolidoval a revoluční ideály ztratily svůj hybný moment, začaly projevy minoritních kultur opět podléhat nejrůznějším restrikcím. Ázerbájdžánci si uvědomili, že jejich původní očekávání byla přehnaně optimistická a toto zjištění ovlivnilo do budoucna jejich vztah k Islámské republice. Obnovením represí ztratili lidé víru, že je v jejich moci cokoli změnit a to se do budoucna odrazilo i na účasti ázerbájdžánských voličů při volbách do státních institucí, protože v nich přestali vidět smysl (Shaffer 2000, s. 452-453 a 458).

K určitému vylepšení situace íránských menšin došlo až za vlády Mohammada Chatámího, jenž se stal vítězem prezidentských voleb v roce 1997. Za jeho reformistické vlády trvající až do roku 2004 došlo k uvolnění a liberalizaci poměrů ve státě, a tím i k otevřeněji deklarovaným nárokům na respektování práv etnických minorit. Íránské etnické menšiny začaly postupně vznášet vůči režimu požadavky, aby měli možnost učit se ve školách své minoritní jazyky a kulturu, nebo aby se jim i přes etnický původ dostalo rovných podmínek co do možností kariérního růstu. Další častou stížností byla i přílišná centralizace administrativní moci. Veškerou naději na splnění těchto tužeb však ukončil nástup konzervativního Mahmúda Ahmadínežáda do prezidentského úřadu v roce 2005 (Bayat 2005, s. 43-45). Z následujícího textu bude nicméně zřejmé, že ani jeho konzervativní politika nedokázala zabránit nárůstu vědomí vlastní specifické identity mezi různými etnickými skupinami v Íránu, včetně Ázerbájdžánců.

3. Kolektivní identita – Peršané nebo Turci?: Diskuze v rámci íránské ázerbájdžánské komunity

---

3.1 Vymezení pojmu

Chceme-li se zabývat problematikou kolektivních identit, měly bychom nejprve vymezit, co vlastně termín „kolektivní identita“ znamená a jaké atributy ji vytvářejí. Poněkud problematické je už samotné vymezení pojmu „identita.“ V odborném diskursu existuje množství definic, které závisejí na kontextu jejich užití a stejně tak i na teoretické tradici, z níž jsou odvozeny. Snahám o konceptualizaci pojmu je také často vytýkána velká nejednoznačnost a fakt, že nedobře slouží analytickým účelům (Brubaker and Cooper 2004, s. 33). Vzhledem k tomu, že definování všeobecně platného konceptu identity není předmětem této práce, nebudeme zabíhat do dalekosáhlých teoretických debat a omezíme se jen na několik obecných poznámek.

Slovo „identita“ je odvozeno od latinského „identicus“, což lze přeložit jako „totožný.“ V praxi to znamená, že člověk má bytostnou potřebu ztotožňovat se s příslušníky nějaké sociální skupiny a na základě toho vymezovat svou sociální identitu (Tesař 2007, s. 51-53). Jak uvádí Anthony Smith (1991, s. 4), pocit identifikace pramení s lidské potřeby klasifikovat a zařazovat vnímané jevy do kategorií. Nevědomky tak automaticky zařazujeme sebe i ostatní lidi do různých sociálních skupin (Tesař 2007, s. 51). A protože každý člověk má několik sociálních rolí a přináleží do několika sociálních kategorií zároveň, jsou mu vlastní i několikačetné identity, které se mohou v průběhu života proměňovat nebo úplně vymizet, navzájem se překrývat anebo spolu soutěžit (Smith 1991, s. 3-4; Tesař 2007, s. 52).

Tato sociální, nebo jinak řečeno kolektivní, identita se zakládá na prvcích, které jsou společné širší skupině lidí. Těmito společnými znaky může být pohlaví, státní příslušnost, ideologická orientace, teritorium či etnická skupina nebo kultura. Protože neexistuje jen jedna kolektivní identita, jsme nuceni stanovit několik jejích forem na základě toho, který faktor je pro kolektivní sebeuvědomění určující. Dále v textu budeme pracovat s identitou etnickou, národní a státní (Shaffer 2002, s. 8). Nicméně je třeba znovu zdůraznit, že u velkého počtu lidí se tyto kolektivní identity vyskytují zároveň a

pro jedince bývá obtížné určit, ke kterému druhu kolektivní identity se vztahuje primárně. Preference se navíc mohou v průběhu času měnit (Shaffer 2000, s. 450).

Největší potíže způsobuje rozlišení mezi „etnickou skupinou“ a „národem“ a to už na úrovni sémantiky, protože oba termíny se často zaměňují (Atabaki 2000, s. 15). Další komplikace jsou způsobeny tím, že nelze vyvodit žádnou vědeckou definici „národa“, a to i přes nesporný fakt, že tento fenomén reálně existuje -- i když často jenom jako abstraktní kategorie, jak dokazuje Hugh Seton-Watson (1977, s. 5), když tvrdí, že „národ existuje, pokud se větší počet lidí v určité společnosti za národ považuje anebo se chová, jako kdyby takovýto národ utvářel. Není nutné, aby se takto cítila nebo chovala celá populace a nelze ani dogmaticky stanovit minimální procento lidí, jehož se to musí týkat. Pokud významná skupina lidí zastává takovéto přesvědčení, vyskytuje se u ní pocit ‘národního sebeuvědomění’, který je bezesporu tím hlavním předpokladem existence specifického národa.

Stejně jako v latině a dalších jazycích je české slovo „národ“ odvozené od slova „rodit“, implikujíc, že původně koncept národa jasně zahrnoval pokrevní příbuznost. Význam pojmu se však dramaticky proměnil v období osvícenství, kdy začal být „národ“ v moderním slova smyslu chápán jako obyvatelstvo určitého státu bez ohledu na jeho etnické nebo národnostní složení, značíc tak spíše občanství nebo státní příslušnost (Atabaki 2000, s. 13-14). Dnes se badatelé shodují, že národní identita se může zakládat na mnoha aspektech jako je etnicita, společné občanství, společně obývané teritorium nebo kulturní historie. A také, že národní identita není neměnná, ani vrozená a ani nemusí být teritoriálně vymezená územím nějakého státu. Naopak je možností volby a neustále se vyvíjejícím konceptem. Nové okolnosti mohou dát vzniknout novým národům nebo odlišným preferencím jedince a ten se může přiklonit k jiné národní identitě (Shaffer 2002, s. 8-9).

Naopak identita vzniklá na základě etnického původu je založena na vrozených nebo výchovou daných aspektech. Na druhou stranu by ale bylo chybné se domnívat, že etnická identita je toliko rasový původ. Etnická identita v sobě zahrnuje i specifické vzorce sociálního chování, kulturní zvyky nebo jazyk dané etnické skupiny. Jako taková by měla být chápána jako souhrn jak vrozených vlastností, tak v průběhu života vypěstovaných zvyků spíše než něco, co si člověk může dobrovolně sám zvolit (Shaffer 2002, s. 10). Ani v případě etnicity bohužel nelze stanovit žádnou univerzálně přijímanou definici, protože jak už tomu v sociálních vědách bývá, záleží na tom,

k jakému paradigmatu se ten který autor hlásí. Existuje nicméně několik obecně platných postulátů, jimiž lze etnicitu charakterizovat: jedná se především o kolektivní identifikaci založenou na kultuře, respektive vnímaných kulturních rozdílech, které se projevují v meziskupinových sociálních interakcích. Je vnímána jak skupinově, tak individuálně a její prožívání se může v závislosti na různých podmínkách a situacích měnit. Etnicita patří k jedné ze základních identit, ke kterým se jedinec vztahuje (Tesař 2007, s. 55-56).

Etnická identita tedy pramení z nějakého aspektu specifické kultury té které etnické skupiny (např. jazyka nebo náboženství), jehož tato skupina využívá k tomu, aby se odlišila od jiných skupin. Tato snaha o uznání vlastní specifičnosti se pak může rozvinout v pocit vzájemné solidarity, který bychom mohli nazvat národní identitou a postupně vést k přednesení politických požadavků, včetně nároků na uznání menšinových práv dané skupiny jedinců (Atabaki 2000, s. 15-16). Pokud takto mobilizovaná etnická skupina, jakou alespoň část íránských Ázerbájdžánců je, vykazuje tento pocit kolektivní národní identity a začne mít určité politické aspirace, hovoříme o nacionalismu. Pojem „nacionalismus“, jak ho popisuje Seton-Watson (1977, s. 3), má dva základní významy. První z nich představuje „teorii o charakteru, zájmech, právech a povinnostech národů“ a druhý význam značí „organizované politické hnutí, jehož účelem je podporovat domnělé cíle a zájmy národů.“ Pro potřeby naší studie budeme pracovat hlavně s touto druhou definicí nacionalismu.

Etnická skupina, která se považuje za národ, pak může prosazovat své politické cíle buď v rámci stávajícího politického systému, anebo mimo něj. V prvním případě má skupina zájem na zrovnoprávnění a uznání svých kulturních, respektive jazykových práv, kdežto v druhém případě skupina usiluje o autonomii nebo úplnou samostatnost (Atabaki 2000, s. 16). Národní a etnická identita tak přispívají ke vzniku státních útvarů.

Ideální případ stabilního státu nastane v případě, kdy si etnická, národní i státní identita odpovídají. Íránská islámská republika však k těmto ideálním případům nepatří, jak už bylo naznačeno výše, protože zhruba polovina obyvatel státu nesdílí stejný etnický původ jako majoritní populace Peršanů. V takovémto případě pak může dojít k tomu, že stát propaguje svoji verzi státní identity založené na etnicitě majoritní populace, se kterou se však nemusí značná část obyvatel ztotožňovat, což vede k napětí mezi jejich etnickou a státní identitou (Shaffer 2002, s. 11-12). To je i případ íránských Ázerbájdžánců, u nichž dochází k napětí mezi turkickou etnickou identitou a íránskou

státní identitou. Právě Ázerbájdžánci, kteří jsou jedinou skupinou turkického původu vyznávající ší'itu a kteří obývají teritorium mezi Tureckem, Íránem a Ázerbájdžánem, byli po celou svou historii vystaveni působení odlišných a často vzájemně soupeřících identit (Shaffer 2000, s. 450).

3.2 Kolektivní identita Ázerbájdžánců

Soupeření různých identit v rámci ázerbájdžánské komunity v Íránu je v posledních letech obzvláště patrné. Hlavní dělicí linie vede mezi konzervativně smýšlejícími Ázerbájdžánci, pro které je určujícím aspektem jejich identity náboženství, a těmi liberálnější smýšlejícími, jež se dožadují respektování svých minoritních práv (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 75).

Právě u sekulárních Ázerbájdžánců hraje velký vliv jejich etnická identita, jejímž nejvýraznějším znakem je vlastní odlišný jazyk, velmi blízký anatolské turečtině. I když po pádu šáhova režimu došlo k volnější situaci a užívání ázerbájdžánské turečtiny na veřejnosti přestalo být trestné, přetrvává až do dnešních dnů zákaz výuky ázerbájdžánské turečtiny na školách všech úrovní (Souleimanov a Pikal 2012, s. 215). A to i přes to, že ústava Íránské islámské republiky obsahuje ustanovení, která íránským menšinám přímo garantují jejich minoritní práva, jež by jim měla umožňovat praktikování vlastního náboženství nebo užívání vlastních jazyků ve vzdělávacích institucích a médiích (Bayat 2005, s. 45). Fakt, že současný teokratický režim neuznává menšinová práva a požadavky etnických minorit na zrovnoprávnění, je jedním z důvodů pro postupné oslabování identifikace s tímto režimem. To vede ke vzestupu alternativní ideologie, jíž je u mnoha Ázerbájdžánců turkický nacionalismus založený na společném etnicko-jazykovém základě (Souleimanov a Pikal 2012, s. 220). Tito Ázerbájdžánci vyzdvihují svůj turkický původ a stále více se identifikují se svými krajany v Turecku a severním Ázerbájdžánu, považujíc se za součást tohoto jednotného turkického národa

Úplně opačný postoj ale zastávají nábožensky orientovaní íránští Ázerbájdžánci, kteří ztotožňují ší'itský islám s íránskou státností, a proto se v mnohem větší míře hlásí k oficiální ideologii islámské republiky (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 76). U těchto konzervativně zaměřených členů ázerbájdžánské komunity tudíž převládá jejich státní identita založená na ší'itské víře. Někteří z nich dokonce vyznávají tzv. paníránismus, tedy perský nacionalismus, a považují se za poturčené etnické Íránce z kmene *Ázarí*, kteří na území Íránu žili ještě před příchodem turkických kmenů. Tato

ideologie se etablovala především za šáhova režimu, který kladl obzvláštní důraz na perský prvek tehdejšího Íránu, tvrdě usiloval o asimilaci všech etnických menšin a důsledně popíral, že by významné dynastie Safíjovců a Kádžárovců vládoucí Íránu v minulosti byly neperského původu. Tento pohled na íránskou historii je dodnes v zemi poměrně vlivný (Souleimanov a Pikal 2012, s. 217).

Nicméně právě náboženství představuje silné pojítko mezi Íránci a Ázerbájdžánci a slouží jako zdroj kolektivní identity (Souleimanov a Pikal 2012, s. 216). Zároveň je i důvodem, proč konzervativní Ázerbájdžánci zastávají negativní postoj vůči turkickému nacionalismu. Severní Ázerbájdžánce odsuzují pro jejich laxní vztah k náboženství jako „poruštěnce“, odkazujíc tak na sovětskou minulost, kdy byla země cíleně sekularizována (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 76). Tento proces podle nich vyústil v morální zkaženost severních Ázerbájdžánců projevující se zejména konzumací alkoholu a nedostatečnou cudností žen (Souleimanov a Pikal 2011, s. 4). A anatolští Turci jsou z jejich pohledu heretici, protože přináležejí k sunnitské větvi islámu. Pro takto smýšlející členy ázerbájdžánské komunity jsou všichni, kdo usilují o disintegraci íránského státu, zrádci a „izraelští agenti“ (Souleimanov 2010, s. 83). Některé dokonce vede jejich pocit soudržnosti všech ší'itů k názoru, že republika Ázerbájdžán by se měla připojit k Íránu, protože nejen historicky patří k území Persie, ale navíc jsou všichni spojeni svou ší'itskou vírou (Souleimanov a Pikal 2012, s. 223).

Těchto nálad se Írán zřejmě snaží využít a všemožně je podpořit i na druhé straně řeky Araks, protože se zdá, že už dlouhou dobu vcelku systematicky usiluje o islamizaci Ázerbájdžánské republiky. Íránský vliv tady zesílil především po rozpadu Sovětského svazu, kdy Islámská republika začala do Ázerbájdžánu vysílat své mulláhy, zakládat madrasy a financovat výstavbu proislámsky orientovaných mešit. Íránské aktivity se soustředí především na regiony na jihu Ázerbájdžánu, které přímo sousedí s Íránem a jsou tradičně více konzervativní, na uprchlické tábory rozesté v důsledku války o Náhorní Karabach po celém Ázerbájdžánu a konečně také na vesnice na Apšeronském poloostrově, kde je ší'itský vliv poměrně silný (Cornell 2006, s. 43; Geybullayeva 2007, s. 114). Když pak na konci 90. let prezident Alijev působení íránských mulláhů v Ázerbájdžánu zakázal a vyhostil je zpět do původní vlasti, změnil Teherán svoji taktiku a nyní využívá proíránsky orientované ázerbájdžánské mulláhy, které nábožensky vzdělává na svém území. Ke zvýšení svého vlivu v Ázerbájdžánu využívá Írán také náboženské školy pro děti tzv. madrasy. Kromě výuky Koránu a arabského jazyka se děti

zabývají i četbou literatury glorifikující Írán a jeho teokratický režim (Cornell 2006, s. 43-44; Geybullayeva 2007, s.114-115).

Írán měl rovněž zájem proniknout s náboženskou tematikou do ázerbájdžánské plně sekulární politické kultury. Financoval a dalšími způsoby proto podporoval *Ázerbájdžánskou islámskou stranu*, která má na Teherán silné vazby. Strana byla v roce 1996 oficiálně zakázána na základě obvinění, že porušuje ústavou garantované oddělení státu a náboženství a někteří její členové byli uvězněni za špionáž pro Írán. Od té doby strana funguje v ilegalitě a je silně závislá na zahraniční podpoře, jejíž největší díl přichází pravděpodobně právě z Íránu (Collins 2007, s. 89-90).

Jak vidno, komunita íránských Ázerbájdžánců je rozdělena na dvě ideologicky zcela odlišné skupiny. Sekulárně založení Ázerbájdžánci vnímají svůj etnický původ jako ten nejdůležitější pilíř své identity a považují se za součást turkického národa, který zahrnuje také jejich krajany v Ázerbájdžánské republice a anatolské Turky. Ve snaze o sebeurčení se dožadují uznání svých menšinových práv ze strany íránského státu a větší kulturní autonomie. Naopak ti zbožnější, pro které je jedním z primárních rysů identity náboženská víra, se ztotožňují s íránským státem a jeho ideou jednoty všech š'ítů bez ohledu na jejich etnický původ. Proto také turcký nacionalismus odmítají a někteří z nich jsou dokonce toho názoru, že severní Ázerbájdžán by se měl stát součástí Íránu.

4. Situace Ázerbájdžánců v Íránu

4.1 Rostoucí nacionalismus a karikaturová aféra

Nárůst etnické identity a s ním spojených politických požadavků se v posledních letech projevuje s nevídanou intenzitou, a přestože nejde o jev nikterak novodobý, začal se rozmáhat především v porevolučním období (Souleimanov a Pikal 2012, s. 220). Uvolnění poměrů na počátku osmdesátých let mělo výrazný vliv na překlenutí psychologických bariér, jimž dala vzniknout tvrdá protimenšinová politika šáhova režimu. Mluvit na veřejnosti ázerbájdžánsky už nebylo trestné a veřejně činné postavy z řad ázerbájdžánské komunity se nebály používat svoji mateřštinu, což v lidech zaselolo dojem, že nemusejí omezovat svůj rodný jazyk jen na privátní sféru (Shaffer 2000, s. 452). Tento pocit ještě podpořily reformy Chátamího vlády a ani opětovné restriktce zavedené Mahmúdem Ahmadínežádem jej nedokázaly umlčet.

Právě krátce po nastoupení Ahmadínežáda do prezidentského úřadu proběhly dosud největší demonstrace na podporu práv ázerbájdžánské minority, které svým rozsahem a intenzitou podtrhly rostoucí palčivost tohoto problému. Původcem protestů byl urážlivý článek doprovázený karikaturou, která zobrazovala Ázerbájdžánce jako šváby. Tento dehonestující materiál, jež otiskly státní noviny sídlící v Teheránu během května 2006, vyvolal rozsáhlé demonstrace zahájené studenty v Tabrízu, které se řetězovou reakcí šířily do dalších měst, kde takřka paralyzovaly veřejný život. Desetitisíce lidí zaplavily ulice a žádaly nejen potrestání autorů karikatury, ale i oficiální omluvu od ministra kultury a islámského vedení a také samotného prezidenta Ahmadínežáda. Státní autority v návaznosti na tyto požadavky zatklly karikaturistu i editora onoho deníku, ministr kultury se omluvil, nicméně prezident vyjádřit lítost nad celou záležitostí odmítl a vinu za nastalou situaci přiřkl údajným tlakům Západu vyvíjeným na Írán kvůli jeho jadernému programu. Za tento výklad událostí se postavil i ajatolláh Chameneí a připsal je na vrub nepřátelům republiky, kteří se podněcováním etnických nepokojů pokoušejí o narušení celistvosti země (Tohidi 2006).

Během demonstrací také zaznívala odvážná nacionalistická hesla, jimiž protestující vyjadřovali svou nespokojenost s minoritní politikou režimu. Bylo slyšet slogany jako „Jsem hrdý, že jsem Turek“, „Ať žije Ázerbájdžán“, „Pryč s perským

šovinismem“ nebo „Ázerbájdžán je probuzený a bude bránit svůj jazyk“ (Souleimanov a Pikal 2012, s. 223; Tohidi 2006). Demonstranti také vydali rezoluci, která shrnovala jejich stížnosti a dlouhodobé požadavky vůči státnímu zřízení. Naříkali především na obecně nespravedlivé rozdělování státních financí a politické moci, které znevýhodňuje periferní regiony a na diskriminaci etnických a kulturních menšin, kterým je upírán rovnocenný socio-kulturní status. Co se týče specifitějších požadavků, domáhali se uznání ázerbájdžánské turečtiny jako oficiálního jazyka, jejího užívání ve školní výuce a ve sdělovacích prostředcích. Žádali také právo na zakládání neziskových organizací a politických stran a na pořádání vlastních kulturních aktivit (Tohidi 2006).

Tyto květnové události roku 2006 ukázaly, jak závažný a citlivý problém etnická otázka představuje a byly předzvěstí masových demonstrací, které následovaly po znovuzvolení Ahmadínežáda do prezidentského úřadu v roce 2009. Volání po společenské změně a nesouhlas s politikou současného režimu se totiž už neomezuje jenom na minority, ale týká se širších vrstev mladých, sekulárně založených lidí,¹ kteří se s restriktivní teokracií stále více rozcházejí a hledají alternativní ideologie (Souleimanov a Pikal 2011, s. 3).

Současná situace tedy nasvědčuje tomu, že boj za práva menšin je v Íránu úzce spjat s bojem za liberalizaci státu. Diskriminace minorit přímo souvisí s neexistencí demokratického státního zřízení. Hleděno z této perspektivy jsou pak výše zmíněné nepokoje vyjádřením dlouhodobé nespokojenosti a pociťovaných křivd, které by mohla vyřešit jen zásadní změna současného systému. Taková reforma by měla íránským menšinám dodat pocit, že jsou rovnocennými občany a zároveň všem obyvatelům země umožnit, aby se spolupodíleli na fungování státu (Tohidi 2006).

Právě rostoucí deziluze společnosti z vládnutí současného režimu a touha po demokratizujících reformách vede hlavně mladé lidi k obdivnému postoji vůči Západu a tomu, co v jejich očích západní modernost představuje. Ani Ázerbájdžánci nejsou těmto tendencím žádnou výjimkou. S uznáním se obracejí především k Turecku, které v jejich očích reprezentuje rozvinutou, svobodnou a prozápadně orientovanou zemi, která je navíc politicky i vojensky mocná (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 75).

Obdiv vůči Turecku je také důsledkem sledování tureckých televizních kanálů, které jsou v ázerbájdžánských provinciích zachytitelné díky satelitním přijímačům.

---

¹ Mladí lidé do 30 let tvoří téměř dvě třetiny celkové íránské populace (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 74).

Íránská televize vysílající pořady s převážně náboženskou tematikou není mezi íránskými Ázerbájdžánci příliš populární, proto se uchylují k tureckým televizním přenosům, které jsou dokonce oblíbenější než pořady z Baku. Sledování turecké televize tak nejen pomáhá upevnit jazykové znalosti Ázerbájdžánců, ale navíc v nich významně posiluje pocit turkické soudržnosti. Spousta z nich se shoduje, že právě turecké pořady významně ovlivnily jejich vnímání sebe sama jako Ázerbájdžánců a Turků, protože vůbec poprvé v životě viděli jiný obraz Turka, než jak jim ho prezentují íránská media. V kontrastu k nekulturnímu venkovanovi, barbarovi a „tureckému oslovi“ tu byl najednou prezentován vzdělaný, bohatý a úspěšný Turek, což přispělo k pozitivnímu vnímání turkické identity (Shaffer 2000, s. 462-463).

Prestiž, s jakou je mezi íránskými Ázerbájdžánci hleděno na Turecko, však nebyla jediným důvodem, který zapříčinil upevnění jejich etnické identity. Brenda Shaffer (2000, s. 462) argumentuje, že i vznik nezávislé republiky Ázerbájdžán je jedním ze zásadních faktorů způsobujících nárůst národního sebe-vědomí mezi íránskými Ázerbájdžánci, k němuž zřetelně došlo počátkem 90. let. Ozvalo se sice pár hlasů, které prosazovaly, že by se íránské ázerbájdžánské provincie měly připojit k nově nezávislému Ázerbájdžánu, ale obecně byly spíše vznášeny požadavky na větší kulturní nezávislost v rámci íránského státu. Íránští Ázerbájdžánci se totiž zpravidla sice identifikují se svými krajany na severu, ale jejich vztah k Ázerbájdžánské republice jako státu je daleko více problematický a často -- možná překvapivě -- až negativní. Je to dáno především faktem, že Ázerbájdžánská republika je v Íránu vnímána jako celkově slabý stát zmítaný všudypřítomnou korupcí, který se ještě více znemožnil potupnou porážkou ve sporu s Arménií o Náhorní Karabach. Ve srovnání s ekonomicky, politicky i vojensky neschopným Ázerbájdžánem se proto spíš Turecko jeví jako následováníhodný vzor (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 75-76).

Výše zmíněné důvody tedy vedou k tomu, že íránští Ázerbájdžánci ostřeji vnímají svoji etnickou identitu, otevřeněji protestují proti diskriminaci ze strany státu a požadují uznání svých kulturních práv. Veškeré občanské iniciativy tohoto druhu jsou ale v Íránu zakázané a režim pokusy o kulturní emancipaci etnických menšin tvrdě potírá (Souleimanov a Pikal 2012, s. 224). Ázerbájdžánci proto podobné tendence často ventilují skrze zástupné platformy, které jsou na první pohled sice apolitické, ale slouží jako prostředek pro vyjádření jejich politických požadavků. Níže uvádíme dva příklady

těchto projevů na případu fotbalového fanouškovství a původně čistě environmentálního problému vysychání Urmijského jezera.

4.2 Tractor Sazi: fotbalový nacionalismus

Tractor Sazi, klub založený v roce 1970 v Tabrízu, který hraje nejvyšší íránskou fotbalovou ligu, se v posledních letech stal místem, skrze které Ázerbájdžánci veřejně deklarují svoje menšinové požadavky. Veřejná shromáždění a demonstrace jsou v Íránu nejen zakázaná, ale i tvrdě potlačovaná, jak o tom bude řeč níže. Fotbalové zápasy proto dobře slouží jako místa sdružování, která nemohou být íránskými autoritami pro svůj charakter sportovního klání oficiálně zakázána. Návštěvnost utkání Tractoru je tradičně velmi vysoká a pohybuje se okolo 60 000 fanoušků, což je íránský rekord (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 77). Otevřená atmosféra fotbalových stadionů je přetvořila v místa protestních setkání, kde Ázerbájdžánci volají po dodržování íránské ústavy, která jim teoreticky garantuje minoritní práva včetně možnosti užívání jejich mateřského jazyka ve školách a televizním vysílání (Bugun 2010). Během zápasů zaznívají pan-turkické slogany jako „Tabriz, Baku, Ankara -- naše cesta je jiná než cesta Peršanů“ nebo „Všichni lidé mají právo studovat ve svém vlastním jazyce“ (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 77). Tyto veřejné projevy emancipace však nezůstávají bez odezvy ze strany vládních pořádkových sil, které proti fanouškům násilně zasahují a v některých případech je i zatýkají a uvěznují (Bugun 2010).

4.3 Urmijské jezero

V průběhu výše zmíněných fotbalových utkání Tractoru Sazi někdy také zaznívá slogan „Pojďme a plačme -- naplníme jezero našimi slzami“ (Bugun 2010). Tato slova poukazují na vysychání Urmijského jezera, jednoho z největších slaných jezer na světě, které leží na hranicích mezi provinciemi Západní a Východní Ázerbájdžán a které je unikátním biotopem zařazeným na seznam biosférických rezervací UNESCO (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 78).

Kvůli budování přehrad na přítokových pramenech k jezeru a zvyšujícímu se využití vody z těchto řek k zemědělským účelům se plocha jezera dramaticky zmenšuje a dokonce hrozí jeho úplné vyschnutí. Navzdory přírodní katastrofě, která se tu v přímém přenosu odehrává a přes symbolický význam jezera pro Ázerbájdžánce, íránská vláda

doposud nepodnikla žádné zásadní kroky, aby vysychání jezera zastavila (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 78).

Lidé za současný stav viní především státní autority, konkrétně příslušníky *Revolučních gard*,² kteří údajně budují výše zmíněné přehradu na přítocích jezera hlavně za účelem vlastního zisku (Petrossian 2011). Vláda navíc na demonstracích, jež se snaží upozornit na tento ekologický problém a domoci se jeho řešení, proti protestujícím násilně zasahuje (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 78). Očití svědkové uvádějí, že shromáždění na jedné takové protestní akci byli bití, zavírání a dokonce přivazování ke stromům (Petrossian 2011).

Nečinnost vládních představitelů, kteří jsou v kauze ještě ke všemu hlavními obviněnými, spolu s tvrdým zacházením s protestujícími jsou těmi hlavními důvody, proč původně zcela apolitický, environmentální problém přerostl do nacionalistických rozměrů a stal se symbolem boje za národní dědictví Ázerbájdžánců (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 78).

4.4 Politické aspirace Ázerbájdžánců: Jsou obavy ze secese či iredentismu oprávněné?

Přestože o íránské islámské revoluci bylo napsáno mnoho, jen velmi málo akademických publikací se věnuje roli, kterou v revoluci sehrály rozličné íránské minority. A jen pouhý zlomek z těchto publikací se věnuje přímo íránským Ázerbájdžáncům. Přitom právě Tabríz, hlavní město provincie Východní Ázerbájdžán, byl centrem snah o svržení šáha a opozice vůči němu byla v ázerbájdžánských provinciích obzvláště silná. Tato skutečnost dokazuje, jak moc Ázerbájdžánci protestovali proti nesmířlivé menšinové politice šáhova režimu (Shaffer 2000, s. 451).

---

² Revoluční gardy byly založeny ajatolláhem Chomejním v roce 1979 během státního převratu jako „lidová armáda strážců revoluce“ podléhající přímému velení nejvyššího vůdce (Bruno, Bajoria and Masters 2013). Primárním účelem jejich ustavení byla snaha vyvážit moc klasické armády, aby se islámská revoluce ubránila případnému armádnímu převratu. Původně tedy byly Revoluční gardy zodpovědné za vnitřní bezpečnost v zemi a ochranu nově ustanoveného režimu, během let se však jejich působnost značně rozšířila a dnes mají vliv na všechny sféry veřejného života v Íránu. Kromě jiného jsou i důležitým ekonomickým hráčem s vazbami na místní firmy, jejichž kapitál dosahuje miliardových hodnot. V případě potřeby také asistují regulérní armádě, jako tomu bylo třeba během irácko-íránské války a jsou aktivní i v zahraničí -- v současné době například v Sýrii, kam Bašáru Assadovi dodávají zbraně a jinou materiální pomoc (Bruno, Bajoria and Masters 2013). V listopadu tohoto roku světová média přinesla zprávu, že jeden z velitelů Gard v Sýrii padl jako dobrovolník pomáhající potlačit protiassadovské povstání (Reuters 2013). Stály také u vzniku libanonského teroristického hnutí *Hizballáh*, se kterým dodnes úzce spolupracují (Kraus 2013, s. 73-74). Revoluční gardy rovněž řídí milice *Basídž*, o kterých bude řeč dále v textu (Kraus 2013, s. 146).

Když se ajatolláh Chomejní dostal v roce 1979 k moci, byl jeho nový režim vzápětí konfrontován s požadavky na zrovnoprávnění od téměř všech etnických skupin v zemi. Proti jeho vládě rebelovali nejen Kurdové, ale také Ázerbájdžánci, kteří podporovali ajatolláha Kazima Šariatmadarího, který byl velkým kritikem Chomejního politiky. Účelem těchto povstání však nebyla snaha o separaci ázerbájdžánských provincií od Íránu, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ázerbájdžánci aktivní v politických hnutích usilovali o určitou míru autonomie, ale v rámci íránského státu, kterou jim však nový, centralizovaný režim nedopřál. Důvodem protestů tedy bylo spíše rozčarování ze skutečnosti, že revoluce nepřinesla kýženou demokratizaci, jež by vedla ke zrušení restrikcí, kterým podléhaly kulturní projevy menšin (Shaffer 2002, s. 78-79 a 84).

Tyto politické aspirace se promítly do založení několika politických hnutí, která vznikala během revolučního období. Jednou z těchto nových stran byla i *Muslimská republikánská lidová strana (Chalk-e musulman*, dále jen MRLS), kterou založili přívrženci ajatolláha Šariatmadarího. MRLS usilovala o to, aby byla nejen Ázerbájdžáncům, ale všem íránským menšinám obecně, udělena větší míra autonomie v rámci íránského státu. Zasadila se o decentralizaci státu, kdy měly mít jednotlivé provincie vlastní samosprávu řízenou provinciálními parlamenty. Tento požadavek byl hlavním předmětem sporu mezi ajatolláhem Šariatmadarím a nejvyšším íránským vůdcem Chomejním. Šariatmadarí a jeho stoupení z MRLS stáli v silné opozici vůči principu *velájat-e fakíh*,³ který znamenal soustředění veškeré moci v rukou nejvyššího vůdce a jím řízené *Rady dohlížitelů*. Takováto centralizace moci byla v rozporu se zájmy íránských provincií s majoritní neperskou populací, protože jim upírala možnost, aby si samy řídily své lokální záležitosti (Shaffer 2000, s. 454-456). A opravdu, snaha o maximální soustředění moci v rukách vládnoucí elity a obava z rostoucího nároku ázerbájdžánské komunity na sebeurčení dosáhla té míry, že ani zástupci provinciální správy nebyli záměrně vybíráni z místních veřejně činných osobností, nýbrž šlo o lidi, kteří nepocházeli z lokálního prostředí a v některých případech dokonce ani nemluvili ázerbájdžánsky (Shaffer 2000, s. 466).

---

³ *Velájat-e fakíh*, tedy „Rada dohlížitelů“ nebo také „Rada znalců islámského práva“, je koncept vlády zavedený ajatolláhem Chomejním, který představuje současný politický systém Íránské islámské republiky (Kraus 2013, s. 9 a 189). Chomejní podrobně popisuje tento koncept postavený na vládě duchovních ve svém spise *Islamic Government*. Podle této teorie je vláda islámu vládou práva, a proto pouze znalec islámského práva může být pověřen vedením země a nikdo jiný (Chomejní 1979, s. 55). Znalec práva (arab. *faqíh*) je v podstatě zástupcem proroků, jenž vede svou obec v souladu s islámským právem *šarí'a* tak, jak to činil prorok Muhammad (Chomejní 1979, s. 52-56).

Další významnou politickou organizací, která vznikla po roce 1979, byla *Rada Ázerbájdžánu (Andžuman-i Ázerbájdžán)*. Rada speciálně zdůrazňovala teritoriální dimenzi etnické identity Ázerbájdžánců, a když referovala k nezczitelným právům ázerbájdžánské minority, hovořila místo o „právech a požadavcích Ázerbájdžánců“ o „právech a požadavcích Ázerbájdžánu“ (Shaffer 2002, s. 92). Požadovala také uznání „národního jazyka a kultury Ázerbájdžánu“ (Shaffer 2002, s. 92). Kromě toho Rada usilovala i o autonomii ázerbájdžánských provincií a prosazovala, aby si kromě administrativních, kulturních, soudních a ekonomických záležitostí samy řídily také bezpečnostní politiku. I když tyto požadavky byly velice odvážné, ani toto hnutí ale otevřeně neprosazovalo úplné odtržení ázerbájdžánských provincií od Íránu (Shaffer 2000, s. 455).

Za ostatní spolky můžeme ještě jmenovat třeba *Společnost Ázerbájdžánců sídlících v Teheránu* nebo *Spolek ázerbájdžánských básníků a spisovatelů*, které usilovaly především o uznání kulturních a jazykových práv pro ázerbájdžánskou minoritu (Shaffer 2002, s. 92-93).

Tento detailnější vhlad do činnosti ázerbájdžánských politických organizací a jejich historie poukazuje na skutečnost, že hlasy, které by volaly po odtržení ázerbájdžánských provincií od Íránu, jsou spíše ojedinělé a rozhodně (alespoň prozatím) nepatří k politickému mainstreamu. To, o co íránští Ázerbájdžánci především usilují, je hlavně právo na sebeurčení a kulturní autonomie, která by mohla být garantována právě decentralizací státu a zavedením federalistického zřízení, kdy by každá provincie měla svou vlastní administrativu (Khorshidi, Fee and Soltani 2010, s. 275-276). Íránský režim však tradičně interpretuje všechny podobné snahy jako separatistické tendence a to i přes to, že samy minority tato nařčení zpravidla odmítají. I zdánlivé případy secese ázerbájdžánských provincií od Íránu, které se v minulosti odehrály, však nebyly pokusem o odtržení, ale spíše snahou o autonomii v rámci Íránu, která pramenila z touhy po možnosti sebeurčení (Khorshidi, Fee and Soltani 2010, s. 273). Jedním z těchto případů bylo založení autonomní republiky *Azádistán*, která existovala mezi léty 1917-1920. Vůdce autonomního hnutí Mohammed Chijabani veřejně odmítal jakákoliv obvinění ze separatismu, která byla proti jeho hnutí vznesena, a prohlašoval, že „Ázerbájdžán je integrální součástí historické Persie“ (Atabaki 2000, s. 49). Jeho cílem bylo získání větší autonomie pro jižní Ázerbájdžán v rámci Íránu, nikoliv však jeho odtržení (Atabaki 2000, s. 50).

Stejně tak v roce 1945, kdy *Ázerbájdžánská lidová vláda* vyhlásila lokální autonomii, neusilovala o oddělení od Íránu, ale o představení dalekosáhlých reforem, které měly pomoci vyřešit dlouhodobé problémy v ázerbájdžánských regionech, se kterými si podle nich centrální vláda v Teheránu neuměla poradit (Atabaki 2000, s. 139-140). Ve svém politickém manifestu *Ázerbájdžánská lidová vláda* explicitně vyjádřila záměr neohrozit teritoriální jednotu íránského státu a nenarušit jeho plnou svrchovanost (Atabaki 2000, s. 131).

Výše zmíněné případy nasvědčují tomu, že íránští Ázerbájdžánci se nedomáhají osamostatnění jimi obývaného území od Íránu, nýbrž usilují pouze o autonomii, která jim má dopomoci k efektivnější správě provincií a tím i k lepšimu řešení místních problémů, které z velké části pramení právě z nerovnoměrné distribuce zdrojů, jež značně zvýhodňuje centrální oblasti země na úkor jejím periferním oblastem. Tato přílišná centralizace pak v důsledku vede ke stále se zvětšující socio-ekonomické propasti mezi centrem a periferiemi (Tohidi 2006). Vlastní samospráva by také měla přinést kýženu demokratizaci poměrů, která by íránským menšinám zároveň garantovala právo na sebeurčení. Je totiž zřejmé, že roztrpčení s autoritativním režimem, touha po liberalizaci a snaha o uznání kulturních a jazykových práv jsou spojenými nádobami. Pokusy o emancipaci a kulturní autonomii jsou výsledkem reálného potlačování minoritních práv a jako takové se nedají svalovat jen na vlivy cizích státních aktérů, kteří by se využitím menšinové otázky pokoušely oslabit íránský režim (Tohidi 2006).

4.5 Postoj íránského režimu

V odpovědi na stále více se komplikující situaci svých minorit navazuje současný íránský režim na tradici zavedenou už šáhovou vládou a alibisticky využívá svých protivníků ke svalování viny za rostoucí emancipaci svých etnických menšin na cizí vlivy a na snahu znepřátelených států o odstranění režimu. Jak v době monarchie, tak za republikánského zřízení byli aktivisté bojující za menšinová práva označováni za „separatisty“ a „agenty zahraniční manipulace“ (Tohidi 2006). V průběhu doby se jen změnil údajný původce této zahraniční manipulace podle toho, co nejlépe odpovídalo ideologii každého režimu. Za šáha byla obviňována především Moskva a částečně Turecko propagující ideologii pan-turkismu, kdežto současný Írán se svou proti-západní

rétorikou připisuje (nejen) problémy spojené s menšinovou otázkou na vrub Spojeným státům (Tohidi 2006).

Vzhledem k výše zmíněnému není režim ochoten řešit pravé příčiny etnického nacionalismu. Udělení byt' i jen částečné autonomie provinciím ležících na periferii státu by znamenalo narušení naprosté centralizace moci v rukou nejvyššího vůdce, která je zakládajícím principem Íránské islámské republiky. Navíc se režim zřejmě obává, že by udělením jazykových a kulturních práv svým menšinám jen posílil jejich národní sebevědomí, které by ve svém důsledku nakonec opravdu mohlo ohrozit teritoriální integritu země. Z těchto důvodů proto není decentralizace státu nebo liberalizace poměrů v nejmenším zájmu principiálně autoritativního režimu, který se staví k podobným snahám způsobem, jenž zcela odpovídá jeho restriktivní povaze.

Jedním ze způsobů, jímž se íránské autority snaží zamezit veřejným projevům nacionalismu hned v jeho zárodcích, je vládní kontrola studentského života a univerzit (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 79). K tomu slouží polovojenská organizace *Basídž*,⁴ jejímž úkolem je zajišťování vnitřní bezpečnosti ve státě. Její členové kontrolují veřejný život, dohlíží na dodržování islámské morálky a v případě potřeby se účastní potlačování nepokojů. V univerzitním prostředí má milice své zástupce mezi studenty i učitelským sborem. Ji loajální akademici se soustřeďují v *Učitelské organizaci Basídžů*, která dozoruje nad učitelskou činností svých kolegů a nad způsobem výuky. Basídž ovlivňuje i studentský život prostřednictvím *Studentské organizace Basídžů*, která dohlíží na dodržování morálky a kontroluje studentské aktivity včetně případné mobilizace studentstva (Kraus 2013, s. 146).

Kromě efektivní kontroly akademického prostředí se íránské autority snaží předejít veřejným protestům vůči svému přístupu k menšinám také infiltrací politicky aktivních hnutí, která monitorují a snaží se zlikvidovat už v jejich počátcích. Tuto metodu režim využívá především v situacích, kdy jsou nacionalistické nálady ventilovány skrze apolitické organizace, jako je tomu v případě už uvedeného fotbalového nacionalismus fanoušků klubu Tractor Sazi. Protože fotbalový klub není zájmové hnutí *per se* a vzhledem k jeho dlouholeté tradici ho nelze jen tak zrušit, je

---

⁴ *Basídž-e Mostazafin*, v perštině doslova „Mobilizace utlačovaných“, je dobrovolnická organizace stoupců režimu spadající pod vedení Revolučních gard, která má pobočky v každém íránském městě. Organizace se specializuje především na zachování vnitřní bezpečnosti ve státě, což spočívá zejména v potlačování demonstrací a dohlížení na dodržování islámské morálky (BBC 2009; Kraus 2013, s. 59).

infiltrace účinnou metodou k potírání politických aktivit s ním spojených (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 79).

Další taktikou, jíž režim v boji proti etnickému nacionalismu využívá, je cílené vyvolávání konfliktů mezi jednotlivými etnickými skupinami ve jménu hesla „rozděl a panuj.“ Už od 90. let minulého století íránská vláda osidluje hranici podél řeky Araks, která odděluje ázerbájdžánské provincie od Ázerbájdžánské republiky a Arménie, kurdskou populací, jež má v místě vytvořit jakési izolační pásmo. Touto politikou se Teheránu podařilo vyvolat určité napětí mezi ázerbájdžánskými starousedlíky a nově příchodzími Kurdy, ale zatím to nevedlo k žádným závažnějším konfrontacím, a to i z důvodu, že obě populace mají společný cíl, jímž je mimo jiné uznání jazykových práv a vytvoření vlastní samosprávy (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 80).

V případě, že k nějakému vypuknutí nepokojů nebo demonstrací skutečně dojde, režim je brutálně potlačuje s pomocí již zmíněných milic *Basídž*. Ozbrojené síly rozhánějí protestující za použití obušků, vodních děl a gumových projektilů. Následuje zatýkání demonstrantů, tvrdé výslechy, mučení a dokonce i znásilňování (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 78-79). V některých případech zadržení dokonce beze stopy zmizeli (Kraus 2013, s. 146). V zemi však na podobné incidenty i na jim předcházející politické aktivity ze strany minorit platí úplné informační embargo, jehož důsledkem ani zbytek populace netuší, jaká je situace íránských menšin a jaké jsou jejich aspirace (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 80).

5. Mezinárodní rovina problému: Role Spojených států, Izraele, Turecka a Ázerbájdžánu

---

Jak už bylo dříve zmíněno, v Íránu existuje množství etnických skupin, které jsou potenciálně náchylné k manipulaci externími aktéry, protože obývají hlavně příhraniční oblasti a navíc mají přes hranice vazby na obyvatele sousedních států, s nimiž sdílejí totožný etnický původ (Shaffer 2000, s. 449). To je případ nejen Ázerbájdžánců, ale i Kurdů sídlících u hranic s Tureckem a Irákem, Balúčů obývajících území těsně sousedící s Pákistánem a Afghánistánem nebo Turkmenů usazených na pomezí Turkmenistánu.

Právě s ohledem na rozmístění etnických menšin Íránu, na jejich vazby k sousedním státům a na stále intenzivnější snahy o emancipaci je pro současný íránský režim možnost využití menšinové otázky k narušení suverenity nebo integrity státu reálnou hrozbou vnitřní bezpečnosti. Kromě protirežimních demonstrací v ázerbájdžánských provinciích, které byly popsány výše, dochází i v dalších regionech země k protestním akcím, jejichž důvodem jsou nerovné podmínky íránských menšin. Stejně jako íránský Ázerbájdžán vyhlásil v minulosti lokální autonomii i Kurdistán. Situace se zhoršuje i v provincii Sístán a Balúčistán s majoritní sunnitskou populací, kde v posledních letech dochází ke stále častějším střetům mezi režimními ozbrojenými silami a protivládními rebely (BBC 2013a). Nedávno zavraždila sunnitská skupina *Džajš al-Adl* čtrnáct příslušníků íránské pohraniční stráže v odvetě nejen za „masakry“ spáchané íránským režimem v Sýrii, ale i za „kruté zacházení“ se sunnity v samotném Íránu (BBC 2013b). Ve vzkazu na svých webových stránkách, v němž se skupina k útoku přihlásila, rovněž uvedla, že vraždy „byly reakcí na útlak a na zločiny, jichž se tento [íránský] režim dopouští na nevinné sunnitské komunitě v Íránu.“ (BBC 2013b).

Jako tomu v podobných případech bývá, uvedla íránská vláda, že takovéto skupiny operující v Sístánu-Balúčistáně jsou podporovány Saudskou Arábií a financovány Spojenými státy a Velkou Británií (Al-Džazíra 2009). Přestože režim dává tradičně vinu za výsledky své menšinové politiky externím aktérům, kteří se ho údajně tímto způsobem snaží oslabit, nebyly doposud předloženy žádné přesvědčivé důkazy, že by se některý cizí stát systematicky snažil využít menšinové otázky k odstranění režimu. Svante Cornell (2011, s. 336) k poměrům v ázerbájdžánských provinciích uvádí, že

„ázerbájdžánští nacionalisté doposud obdrželi jen žalostně malou podporu ať už od Turecka, Ázerbájdžánu anebo Spojených států.“ Většina badatelů se navíc shoduje na tom, že národní obrození v íránském Ázerbájdžánu a dalších provinciích je zcela výsledkem restriktivní domácí politiky a nikoli cizí manipulace. Pokud už by se některý vnější aktér pokoušel o rozdmýchání separačních nálad, sotva by měl šanci na úspěch, kdyby u ázerbájdžánské populace neexistovalo vědomí specifické kolektivní identity a současně nepocítovala, že je režimem dlouhodobě diskriminována na základě svého etnického původu (Tohidi 2006; cf. Cornell 2011, s. 336).

Zdá se tedy, že menšinová otázka v současné době nehraje v mezinárodní politice primární roli (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 81). Přesto má ale potenciál stát se důležitým faktorem v budoucnu, protože národní obrození v íránském Ázerbájdžánu je nepopíratelný fakt a režim se s tímto procesem neumí vyrovnat jinak, než zachováním *statutu quo* a obviňováním ze zahraniční manipulace (Cornell 2011, s. 335). Pokud bude snaha o emancipaci ázerbájdžánské menšiny pokračovat, může mít využití tohoto trendu třetím státním aktérem pro Írán důležité konsekvence a to jak na vnitrostátní, tak i na mezinárodní úrovni. Írán sám se navíc částečně nechává menšinou otázkou ovlivňovat ve vztahu ke svým sousedům a speciálně právě vůči Ázerbájdžánské republice. Kromě Ázerbájdžánu jsou dalšími důležitými hráči na mezinárodní scéně, kteří mají potenciál ovlivnit íránskou menšinovou politiku, Spojené státy, Izrael a Turecko.

5.1 USA

Červnové prezidentské volby, z nichž jako nový íránský prezident vítězně vyšel Hasan Rúhání, dramaticky proměnily kurz íránské zahraniční politiky. Na rozdíl od předchozího prezidenta Ahmadínežáda, zastávce tvrdé linie, je Rúhání považován za reformistu a od doby svého zvolení do prezidentského úřadu tento předpoklad potvrzuje. Nejen, že Írán po více jak třiceti letech znovu obnovil diplomatické styky se Spojenými státy, ale dokonce s mezinárodní komunitou uzavřel prozatímní dohodu ohledně suspendování svého jaderného programu výměnou za uvolnění sankcí, což je vývoj, ve který už zřejmě jen málokdo doufal po tolika letech bezúspěšných jednání.⁵ Právě Spojené státy, jak se ukázalo, hrály na uzavření dohody zásadní vliv, když se

---

⁵ Více o okolnostech a podmínkách dohody viz: „Iran agrees to curb nuclear activity at Geneva talks“, *BBC*, 24. listopad, 2013, dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-25074729> (9/12/2013).

během tajných bilaterálních jednání setkávaly s íránskými představiteli bez vědomí ostatních partnerů z vyjednávacího týmu P5+1⁶ (Israel Hayom 2013).

Otázkou je, co vedlo Írán k této podstatné změně diskursu. Země má sice nového prezidenta, faktickým vůdcem země však stále zůstává ajatolláh Chameneí, který hraje vždy rozhodující roli a má konečné slovo i co se týče íránského jaderného programu. Co tedy přimělo nejvyššího vůdce k zaujetí smířlivějšího stanoviska k mezinárodní komunitě i ke Spojeným státům? Vliv zřejmě měla jak napjatá situace v celém blízkovýchodním regionu, který je v důsledku války v Sýrii stále více vtahován do sektářské konfrontace mezi sunnou a ší'ou, tak i vnitropolitická situace v zemi (Posch 2013). Od minulých prezidentských voleb v roce 2009 je zřejmé, že stále více Íránců protestuje proti restriktivní politice režimu a že si přejí uvolnění domácích poměrů (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 74). To platí obzvláště pro zástupce nejrůznějších íránských minorit, jejichž politická emancipace je v posledních letech dramaticky na vzestupu. Nespokojenost lidí volajících po reformě, kteří jsou nespokojení s mezinárodní izolací státu a preferují dialog s mezinárodní komunitou, spolu se zhoršující se situací v regionu vedly íránský režim k uvolnění pout a k obnovení vztahů se Spojenými státy (Posch 2013).

Výbušná vnitropolitická situace, kdy režim evidentně ztrácí legitimitu a současně dochází k emancipaci určitých segmentů společnosti, přímo vybízí k pokusům o využití nacionalismu íránských minorit k oslabení či přímo svržení teokratického režimu. Někteří badatelé se domnívají, že pro Spojené státy by se toto pokušení mohlo stát „neodolatelným“ (Bayat 2005). Podle některých zdrojů se Američané navíc etnického faktoru snažili využít už v minulosti, i když bezúspěšně (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 82). V letech 2003-2004 zřejmě americká vláda podporovala separatistické nálady v rámci ázerbájdžánské komunity a přijímala ve Washingtonu na vysoké úrovni představitele *Národního obrozeneckého hnutí jižního Ázerbájdžánu*.⁷ V té době však

---

⁶ Termínem „P5+1“ se označuje tým šestice zemí zapojených do diplomatických jednání o íránském jaderném programu. Jedná se o pět stálých členů Rady bezpečnosti OSN (Spojené státy, Velká Británie, Francie, Rusko a Čína) plus Německo. Někdy se v této souvislosti užívá i označení E3+3.

⁷ Angl. *South Azerbaijan National Awakening Movement (SANAM)*; ázerb. *Güney Azərbaycan Milli Oyanış Herekatı (GAMOH)*. Jedná se o hnutí Ázerbájdžánců žijících v diaspoře, jehož cílem je zrovnoprávnění ázerbájdžánské minority v Íránu (hlavně co se týče jejich jazykových a kulturních práv) a zavedení federalistického systému, který by jižnímu Ázerbájdžánu garantoval autonomii. Některé jeho nejradikálnější složky údajně prosazují dokonce úplné odtržení od Íránu (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 90).

neměli íránští Ázerbájdžanci tak výrazné politické požadavky, proto tyto snahy nepřinesly kýžené výsledky (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 82).

Avšak ve světle slibného vývoje posledních událostí, kdy mezi oběma zeměmi došlo k obnovení diplomatických pout a Írán učinil významné ústupky ve svém jaderném programu, se nabízí i jiná alternativa budoucího vývoje vzájemných vztahů Spojených států a Islámské republiky (tedy za předpokladu, že bude Írán plnit slíbené závazky vůči mezinárodní komunitě ohledně svého jaderného programu). Stojí za to uvážit i možnost, že Spojené státy se nebudou pokoušet o žádné tajné mise za účelem podnícení separatismu íránských menšin, aby nepodlomily křehké příměří, které bylo mezi oběma státy po dlouhé době navázáno a neohrozily tak šanci na stabilizování situace v celém regionu.

5.2 Izrael

Poté, co po vzájemných rozepřích přestalo být Turecko pro Izrael dominujícím zahraničním partnerem, rozvíjí židovský stát spolupráci s Ázerbájdžánskou republikou, která je jako sekulární, prozápadně orientovaný stát vcelku přirozeným spojencem. Ázerbájdžán je také jednou z mála zemí v regionu, jež je ochotná se na kooperaci podílet a s jejíž pomocí může Izrael prosazovat své zájmy v oblasti (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 83).

Hlavním bezpečnostním zájmem Izraele samozřejmě je, aby Íránu -- svému úhlavnímu nepříteli -- zabránil v získání jaderného potenciálu k výrobě atomové zbraně. Izrael se nedal obměkčit ani nedávnými ústupky, které Írán ve věci svého jaderného programu učinil a slovy svého ministerského předsedy nazval dohodu mezi Teheránem a mezinárodním společenstvím „historickou chybou“ (BBC 2013c). Izrael nevnímá dohodu jako krok k posílení bezpečnosti regionu, ba právě naopak. Slovy Benjamina Netanjahua se „svět stal mnohem nebezpečnějším místem, protože nejnebezpečnější režim na světě učinil významný krok k tomu, aby získal tu nejnebezpečnější zbraň, [která] na světě [existuje]“ (BBC 2013c). Netanjahu zároveň ujistil, že Izrael nebude mít žádné zábrany na Írán unilaterálně zaútočit, pokud usoudí, že to je v jeho národním zájmu (BBC 2013c).

Jistým úskalím vzdušného útoku na Írán je velká vzdálenost, která Izrael od jeho cíle dělí a právě v tomto směru by byla vojenská kooperace s Ázerbájdžánem významným přínosem, protože by Izrael mohl potenciálně využít jeho letecké základny.

Zprávy, že Izrael získal přístup na ázerbájdžánské letecké základny v blízkosti hranic s Íránem, nepřímo potvrdily i americké tajné služby a diplomatické zdroje (Perry 2012).

Území Ázerbájdžánské republiky je také místem, kde spolu izraelské a íránské tajné služby pravděpodobně soupeří o vliv. Když byl počátkem roku 2012 odhalen chystaný útok na židovskou komunitu v Baku, obvinily ázerbájdžánské autority íránské tajné služby, které měly útok údajně připravovat. Plánovaná akce byla podle spekulací odhalena Mosadem, izraelskou rozvědkou. Následně ázerbájdžánské bezpečnostní složky zatkly několik desítek lidí, které obvinily ze špionáže pro íránské Revoluční gardy. Podle ázerbájdžánských autorit skupina v zemi operovala už od 90. let minulého století a v průběhu této doby plánovala provedení teroristických útoků proti americkým, izraelským a dalším cílům západních zemí na území Ázerbájdžánu (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 84).

Tato vzájemná rivalita tajných služeb by se postupem času mohla přenést i do ázerbájdžánských provincií na severu Íránu, což by pro íránský režim znamenalo daleko větší bezpečnostní riziko pro potenciální disintegraci země (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 84). Navíc lze usuzovat, že se Izrael nebude zdráhat využít jakékoliv možnosti oslabení režimu, protože do diplomatického řešení sporu o íránský jaderný program s největší pravděpodobností nekládá žádné naděje.

5.3 Turecko

Turecko i Írán jsou významné regionální mocnosti. Jejich vztah charakterizuje směsice přátelské spolupráce v oblastech společného zájmu a určité rivalita v rámci snahy o rovnováhu moci (Stein 2012). To platí obzvláště v poslední době, kdy se oblast Blízkého východu stále více polarizuje podél sektářské linie sunna -- ší'a a kdy oběma zemím hrozí, že se dostanou do nepřímého konfliktu v syrské občanské válce, kde každý stát podporuje jinou válčící stranu. Turecko stojí za sunnitskými rebely, kdežto Írán dodává pomoc Assadovu alawitskému režimu (Arango and Arsu 2013).

Dalším předmětem sporů mezi oběma zeměmi je íránský jaderný program. Primárním tureckým zájmem je zabránit Íránu v získání jaderné zbraně. Vývoj událostí opačným směrem by totiž představoval zásadní hrozbu nejen pro tureckou národní bezpečnost, ale potažmo i pro bezpečnost celého regionu, vezmeme-li v úvahu, že Írán vybavený nukleární zbraní by nejspíše přiměl ostatní státy, aby si ji také pokusily opatřit. Na druhou stranu však Turecko za účelem zajištění svých vlastních zájmů hájí

právo Íránu na obohacování uranu. Faktem je, že samo nechce do budoucna o toto privilegium přijít, jelikož jadernou energii vnímá jako esenciální součást své energetické koncepce. Přes tyto částečné neshody se ale Írán i Turecko snaží udržet přátelské vztahy, jako tomu bylo posledních takřka čtyři sta let od doby, kdy oba státy začaly sdílet společnou hranici (Stein 2012).

Zmíněná energetická politika je jedním z nejdůležitějších důvodů snahy o zachování funkční spolupráce mezi oběma zeměmi a představuje také hlavní pojítka trojúhelníku Turecko -- Írán -- jižní Ázerbájdžán. Írán je pro Turecko druhým největším dodavatelem zemního plynu, přičemž Ankara je na těchto dodávkách energie závislá. Plynovod však vede skrze íránské ázerbájdžánské provincie. Pokud by tedy byla stabilita íránských teritorií obývaných ázerbájdžánským etnikem narušena, znamenalo by to ohrožení jak tureckých ekonomických zájmů, tak jeho energetické bezpečnosti. Přestože má tedy Turecko historicky i etnicky k Ázerbájdžánu, respektive k Ázerbájdžáncům, blízko, a mělo by proto jejich snahy o emancipaci teoreticky podpořit, zastává Ankara vůči íránským Ázerbájdžáncům spíše rezervované stanovisko (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 84-85).

5.4 Írán a Ázerbájdžánská republika

Ve vztahu těchto dvou zemí hraje menšinová politika důležitější roli, než je tomu u zbytku analyzovaných států a to právě díky íránským obavám z iredentismu ze strany jeho vlastní ázerbájdžánské populace. Tato obava je klíčovým zdrojem nedůvěry mezi oběma aktéry. Írán se totiž bojí, že silný a bohatý -- a tím i pádem společensky atraktivní -- Ázerbájdžán by jen posiloval společenské tendence mezi Ázerbájdžánci směrem k touze po unifikaci dosud rozděleného etnika. Aby se tomuto scénáři pokud možno vyhnul, uchyluje se Írán k cíleným pokusům o oslabení Ázerbájdžánské republiky. Jedním z podnikaných preventivních kroků byla nepřímá podpora Arménie v době, kdy s Ázerbájdžánem válčila o Náhorní Karabach (Shaffer 2000, s. 450).

Když válka mezi Ázerbájdžánem a Arménií na počátku 90. let vypukla, Írán si nebyl jist, jaké stanovisko k celé záležitosti zaujmout. Íránští Ázerbájdžánci samozřejmě prosazovali jednoznačnou podporu svých krajanů. Rovněž některé vlivné íránské náboženské kruhy byly přesvědčeny, že by se Írán měl postavit na stranu svých šíitských bratrů. A není bez zajímavosti, že podobné výrazy podpory Ázerbájdžáncům mezi Íránci pramenily také z nacionalistických pohnutek. Tímto způsobem smýšlející

íránští nacionalisté jsou přesvědčení, že i Ázerbájdžánci sídlící na sever od řeky Araks jsou v podstatě íránští občané, jelikož území Ázerbájdžánské republiky je historicky součástí íránského státu. Také Baku vnímalo Írán na základě etnické a náboženské spřízněnosti, když ne jako svého přirozeného spojence, pak alespoň Ázerbájdžánu nakloněného prostředníka v konfliktu s Arménií. Ze strategického hlediska byla však pro íránské národní zájmy daleko výhodnější oslabená Ázerbájdžánská republika. Aby íránské politické vedení nějakým způsobem uspokojilo oba vnitřně-politické názorové proudy, zaujalo k ázerbájdžánsko-arménskému konfliktu oficiálně neutrální stanovisko, avšak s tichou podporou Arménie, jež se během následujících let stávala stále očividnější (Cornell 2011, s. 321; Souleimanov and Ditrych 2007, s. 103 a 107).

Je však nutno dodat, že na sblížení Teheránu s Jerevanem měla zásadní podíl také ázerbájdžánská zahraniční politika. V roce 1992 se ázerbájdžánským prezidentem stal Abülfaz Elçibey, vůdce *Ázerbájdžánské národní fronty*. Důsledky jeho třináct měsíců dlouhé vlády byly v tomto směru pro Ázerbájdžán téměř „katastrofické“ (Souleimanov and Ditrych 2007, s. 104). Prezident Elçibey byl zatvrzelý sekularista, pohrdal Íránem pro jeho teokratické státní zřízení a otevřeně kritizoval nedostatek kulturních práv ázerbájdžánské menšiny v Íránu. Nejvíce však vzájemné vztahy poškodily jeho extrémně nacionalistické postoje. Elçibey prosazoval připojení jižního Ázerbájdžánu k Ázerbájdžánské republice a touto ideologií posiloval ty nejčernější obavy Íránu. Motivována strachem o svou územní integritu tak Íránská islámská republika, která všemi směry podporuje islámská hnutí po celém světě, ve válce o Náhorní Karabach místo šířitského Ázerbájdžánu začala stranit křesťanské Arménii (Cornell 2011, s. 321; Souleimanov and Ditrych 2007, s. 104).

Írán si je velmi dobře vědom, že dokud nebude konflikt mezi Ázerbájdžánem a Arménií uspokojivě vyřešen pro obě zúčastněné strany, má Ázerbájdžán jen omezený prostor k politickému manévrování. Teherán proto táhnoucí se spor o Náhorní Karabach využívá jako nátlakového prostředku vůči Ázerbájdžánu, aby prosadil své vlastní zájmy a to hlavně skrze podporu Arménie. V době, kdy Turecko uvalilo na Arménii ekonomické embargo, to byl právě Írán, kdo Arménům dodával zboží a elektrickou energii. A když byl kvůli občanské válce v Gruzii současně omezen dovoz surovin z Ruska, hrál íránský import zásadní roli při zachování funkčnosti arménského státu. Z pohledu Ázerbájdžánců se dá proto říci, že v tomto smyslu Írán Arménii umožnil realizovat její

expansionistickou politiku (Cornell 2011, s. 321-322 a 329; Souleimanov and Ditrych 2007, s. 106).

Kromě úsilí o zdiskreditování mezinárodního postavení Ázerbájdžánu se Írán rovněž snaží oslabit nacionalistické nálady pěstováním proíránského étosu mezi severními Ázerbájdžánci prostřednictvím šíření vlastní náboženské ideologie. Jak už jsme zmiňovali, Íránská republika se všemi možnými způsoby pokouší ke svým severním sousedům „vyvážet“ ideály islámské revoluce a vzbudit mezi lidmi sympatie k íránskému režimu. K tomu využívá nejen vlivu proíránsky orientovaných duchovních, kteří šíří mezi věřícími obdiv k íránské teokracii, ale i nejrůznějších politických hnutí, jimž poskytuje podporu (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 82-83).

Na druhou stranu Teherán dobře ví, že jeho politika cílevědomého oslabování mezinárodní pozice Ázerbájdžánu má své hranice. Kdyby došlo k úplnému zhroucení ázerbájdžánského státu, způsobilo by to destabilizaci celého regionu a poškodilo tak íránské národní zájmy. Proto je primárním úkolem íránské vlády „udržet Ázerbájdžán suverénním státem, který je ale slabý a závislý na regionálních mocnostech“ (Souleimanov and Ditrych 2007, s. 113).

Z výše uvedeného vyplývá, že se zatím neobjevily žádné nezpochybnitelné důkazy o tom, že by se některý stát snažil dlouhodobě a systematicky podporovat separatismus íránských Ázerbájdžánců a dosavadní omezené pokusy, které byly za tímto cílem učiněny, nepřinesly žádné zásadní výsledky. Podle dostupných zdrojů se spíše zdá, že nacionalistická hnutí zatím žádnou významnou podporu zvenčí nedostávají a to ani materiální. Naopak vše nasvědčuje tomu, že je to samotný Írán, kdo pro dosažení vlastních cílů nejvíce vsází na menšinovou kartu, a proto nejspíše očekává, že ostatní budou dělat totéž. Během irácko-íránské války v osmdesátých letech Írán například podporoval separatismus iráckých -- a v menší míře i tureckých -- Kurdů (Souleimanov, Pikal and Kraus 2013, s. 84). Íránské snahy o šíření ideálů islámské revoluce v okolních zemích a Ázerbájdžánu především, kde se v lidech snaží vzbudit sympatie pro svou verzi islámu a státního zřízení, už byly popsány v předchozím textu. Také Pákistán tvrdí, že íránská vláda poskytuje podporu balúčským povstalcům, kteří rebelují vůči centrální vládě v Islámábádu (Al-Džazíra 2009). V současné době pak Írán nejvýrazněji působí v Sýrii, kde straní šíitským, respektive alawitským segmentům tamější společnosti reprezentované režimem Bašára Assada.

Závěr

Íránští Ázerbájdžánci vykazují specifickou kolektivní identitu založenou především na etnickém původu a vlastním jazyce. V důsledku pocíťované kulturní diskriminace ze strany íránského státu stále častěji protestují proti menšinové politice současného režimu a žádají garantování svých minoritních práv, především aby jim byla umožněna školní výuka v ázerbájdžánské turečtině.

I když snaha o emancipaci mezi íránskými Ázerbájdžánci nesporně existuje, prozatím nic nenasvědčuje tomu, že by se severní Ázerbájdžán chtěl odtrhnout od Íránu a získat tak samostatnost nebo se připojit k Ázerbájdžánské republice. Vztah jižních Ázerbájdžánců k Ázerbájdžánu není tak pozitivní, jak by se mohlo na první pohled zdát a stejně tak postoj severních Ázerbájdžánců k jejich jižním krajanům není zcela neproblematický. Pro severany jsou totiž jižní Ázerbájdžánci až příliš religiózní a podle jejich názoru také nemoderní a zaostalí. Z těchto důvodů je jejich postoj k případnému sjednocení s jižním Ázerbájdžánem velmi rezervovaný (Cornell 2011, s. 336). Jižní Ázerbájdžánci tedy sice mají vůči režimu politické požadavky, ale ve většině usilují o kulturní a jazyková práva, případně autonomii, ale *v rámci* íránského státu.

Íránský problém s menšinami se ale netýká jen Ázerbájdžánců, je to plošný problém, který se íránskému režimu nedaří úspěšně řešit a který je potenciálně nebezpečný pro vnitřní bezpečnost státu. Íránské menšiny totiž obývají většinou okrajové provincie země, kde mají přes hranice vazby na příslušníky svých etnik v jiných státech, jako je tomu kromě Ázerbájdžánců také v případě Balúčů žijících na pomezí Afghánistánu a Pákistánu nebo Kurdů sídlících na hranicích s Tureckem a Irákem.

Zároveň je ale třeba zdůraznit, že nespokojenost s politikou autokratického režimu se neomezuje jenom na zástupce etnických menšin, ale týká se i majoritní společnosti. Proti současným poměrům protestují hlavně vrstvy mladých lidí, které se s teokracií neztotožňují a usilují o společenskou změnu. Íránská vláda však doposud na tyto požadavky odpovídala zachováváním *statutu quo* a svalováním zodpovědnosti za současný stav na zahraniční vlivy. Nicméně je zřejmé, že jediným dlouhodobým a udržitelným řešením situace zůstává pokus o celkovou demokratizaci a liberalizaci poměrů, kterou by mohla nová vláda proreformního prezidenta Rúháního alespoň částečně přinést.

Bibliografie

Literatura:

ATABAKI, Touraj (2000). *Azerbaijan: Ethnicity and The Struggle for Power in Iran*. London - New York: I.B. Tauris Publishers.

BAYAT, Kaveh (2005). „The Ethnic Question in Iran.” *Middle East Report* 237: s. 42-45.

BRUBAKER, Rogers and Frederick COOPER (2004). „Beyond ‘Identity’.” In R. Brubaker. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 28-63.

COLLINS, Cathleen (2007). „Ideas, Networks, and Islamist Movements: Evidence from Central Asia and the Caucasus.” *World Politics* 60.1: s. 64-96.

CORNELL, Svante (2011). *Azerbaijan Since Independence*. New York: M.E. Sharpe.

CORNELL, Svante (2006). *The Politicization of Islam in Azerbaijan*. Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute.

GEYBULLAYEVA, Arzu (2007). „Is Azerbaijan Becoming a Hub of Radical Islam?” *Turkish Policy Quarterly* 6.2: s. 109-116.

KHOMEINI, Ruhollah (1979). *Islamic Government*. New York: Manor Books.

KHORSHIDI, Majid, Lee Y. FEE and Fakhreddin SOLTANI (2010). „Ethnic Secessionism in Iran: Accusation or Fact.” *Journal of Politics and Law* 3.2: s. 269-276.

SETON-WATSON, Hugh (1977). *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder, CO: Westview Press.

SHAFFER, Brenda (2002). *Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity*. Cambridge: MIT Press.

SHAFFER, Brenda (2000). „The Formation of Azerbaijani Collective Identity in Iran.“ *Nationalities Papers* 28.3: s. 449-477.

SMITH, Anthony (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.

SOULEIMANOV, Emil, Kamil PIKAL and Josef KRAUS (2013). „The Rise of Nationalism among Iranian Azerbaijanis: A Step towards Iran's Disintegration?“ *Middle East Review of International Affairs* 17.1: s. 71-91.

SOULEIMANOV, Emil a Kamil PIKAL (2012). „Perspektivy ázerbájdžánského nacionalismu a separatismu v Íránu.“ *Český lid* 99.2: s. 213-232.

SOULEIMANOV, Emil (2011). „The evolution of Azerbaijani identity and the prospects of secessionism in Iranian Azerbaijan.“ *Connections* 11.1: s. 77-84.

SOULEIMANOV, Emil a Kamil PIKAL (2011). „Mezi paníránismem a panturkismem: spor o identitu íránských Ázerbájdžánců.“ *Nový Orient* 66.2: s. 2-5.

SOULEIMANOV, Emil and Ondřej DITRYCH (2007). „Iran and Azerbaijan: A Contested Neighborhood.“ *Middle East Policy* 14.2: s. 101-116.

TESAŘ, Filip (2007). *Etnické konflikty*. Praha: Portál.

Prameny:

ARANGO, Tim and Sebnem ARSU (2013). „Turkey and Iran Signal a Softening of Differences Over Syria.“ *The New York Times*, 1. listopad. Dostupné na: http://www.nytimes.com/2013/11/02/world/middleeast/turkey-and-iran-suggest-a-thaw-in-stands-on-syrian-conflict.html?_r=1& (18/12/2013).

„Basij militia force.“ *BBC*, 18. červen, 2009. Dostupné na:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8106699.stm (18/12/2013).

BRUNO, Greg, Jayshree BAJORIA and Jonathan MASTERS (2013). „Iran's Revolutionary Guards.“ *Council on Foreign Relations*, 14. červen. Dostupné na:
<http://www.cfr.org/iran/irans-revolutionary-guards/p14324> (18/12/2013).

BUGUN, Yashar (2010). „Tractor Sazi Football Club and Racism in Iran.“ *Havadaran Tirakhtur Azarbaijan*, 13. prosinec. Dostupné na:
<http://tractorfans.blogspot.com/1389/09/22/post-4/> (16/12/2013).

ENTEISSAR, Nader, Shahla GHRAMANOVA and Houman SADRI (2010). „Conflict and Cooperation in The South Caucasus: Azerbaijan-Iran Relations in Transition.“ (příspěvek přednesený v rámci 51st Annual Convention of the International Studies Association, New Orleans, Louisiana, USA, 17-20. únor). Dostupné na:
http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/4/1/4/1/9/pages414197/p414197-5.php (18/12/2013).

„Iran agrees to curb nuclear activity at Geneva talks.“ *BBC*, 24. listopad, 2013c. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-25074729> (18/12/2013).

„Iran hangs 16 rebels 'in reprisal for border deaths'.“ *BBC*, 26. říjen, 2013a. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24682729> (18/12/2013).

„Iran Revolutionary Guards commander killed in Syria.“ *Reuters*, 4. listopad, 2013. Dostupné na: <http://www.reuters.com/article/2013/11/04/us-syria-crisis-iran-idUSBRE9A30H620131104> (18/12/2013).

„Iran Sunni group Jaish al-Adl claims border attack.“ *BBC*, 27. říjen, 2013b. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24690883> (18/12/2013).

KRAUS, Josef (2013). *Konceptualizace státního terorismu na příkladu Íránu*. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie. Vedoucí disertační práce JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, Ph.D.

PERRY, Mark (2012). „Israel's Secret Staging Ground." *Foreign Policy*, 6. duben.

Dostupné na:

http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/28/israel_s_secret_staging_ground#sthash.GoQGD47x.fTkZmhL8.dpbs (18/12/2013).

PETROSSIAN, Fred (2011). „Iran: Protests to Save Lake Urmia Reignited." *Global Voices*, 28. srpen. Dostupné na: <http://globalvoicesonline.org/2011/08/28/iran-protests-to-save-lake-urmia-reignited/> (18/12/2013).

POSCH, Walter (2013). „Iran's Interests in the Nuclear Negotiations." *German Institute for International and Security Affairs*, 6. prosinec. Dostupné na: <http://www.swp-berlin.org/en/publications/point-of-view/irans-interests-in-the-nuclear-negotiations.html> (18/12/2013).

„Secret US-Iran talks laid the groundwork for deal." *Israel Hayom*, 24. listopad, 2013.

Dostupné na: http://www.israelhayom.com/site/newsletter_article.php?id=13557 (18/12/2013).

„Sistan-Baluchestan: Ethnic Baluchs in Iran's Southeast Maintain a Tense Relationship with Tehran." *Al-Džazíra*, 19. říjen, 2009. Dostupné na:

<http://www.aljazeera.com/focus/2009/10/20091018135453355456.html> (18/12/2013).

STEIN, Aaron (2012). „Understanding Turkey's Position on the Iranian Nuclear Program." *WMD Junction - James Martin Center for Nonproliferation Studies*, 12. leden.

Dostupné na: http://wmdjunction.com/120112_turkey_iran_nuclear.htm (18/12/2013).

TOHIDI, Nayereh (2006). „Iran: Regionalism, Ethnicity and Democracy."

OpenDemocracy.net, 28. červen. Dostupné na:

http://www.opendemocracy.net/democracy-irandemocracy/regionalism_3695.jsp (16/12/2013).

Přílohy

Íránská území obývaná Ázerbájdžánci:

Zdroj: Dan Littauer, „Why is there tension between Iran and Azerbaijan?“, 12. červen, 2012, dostupné na: <http://danlittauer.tumblr.com/post/24944550040/why-is-there-tension-between-iran-and-azerbaijan> (3/12/2013).

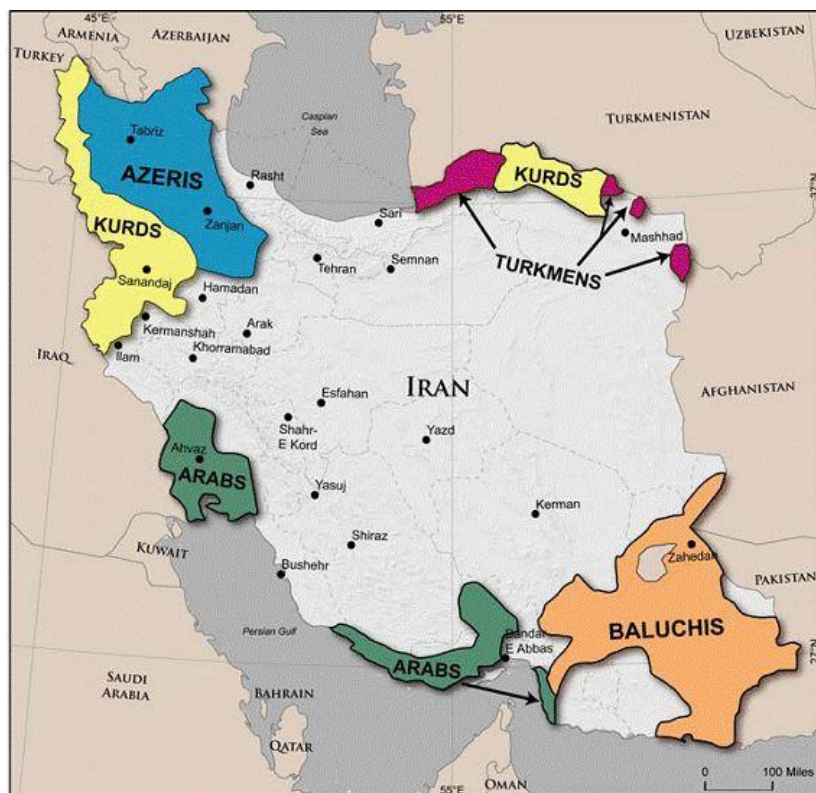
Demonstrace za záchranu Urmíjského jezera:

Zdroj: Taflin Laylin, „Police Beat, Tie-Up, and Fire On Citizens Protesting Dying Ramsar Protected Lake in Iran“, *Green Prophet: Sustainable News for the Middle East*, 29. srpen, 2011, dostupné na: <http://www.greenprophet.com/2011/08/iran-lake-urmia-protests/> (08/12/2013).

Mapa rozmístění íránských menšin:

Boundaries are approximate and not authoritative. Minority Groups from CIA 2004 "Iran Country Profile" Iran map with insets: Population Density, Ethnoreligious Distribution, Key Petroleum Sector Facilities, Southern Caspian Energy Prospects and Strait of Hormuz. Map prepared by Congressional Cartography Program, 2007.

Zdroj: *Iranian Minorities' Human Rights Organization (IMHRO)*, 2. červenec, 2008, dostupné na: <https://picasaweb.google.com/imhro.picasa/IranainMinoritiesHumanRightOrgansiatiionIMHRO#5308934096665048738> (3/12/2013).